Nader onderzoek beelden van islamitische jongeren over zionisten en Joden

Drs. Ron van Wonderen
Willem Wagenaar, MSc
M.m.v. Dr. Annemarike Stremmelaar

anne frank stichting

Verwey-Jonker Instituut

Nader onderzoek beelden van islamitische jongeren over zionisten en Joden

Drs. Ron van Wonderen (Verwey-Jonker Instituut)
W. Wagenaar, MSC (Anne Frank Stichting)

Utrecht, 13 oktober 2015

Inhoud

Verwey-
Jonker
Instituut

1. Samenvatting, discussie en conclusies

1.1. Achtergrond en onderzoeksvragen

In 2015 is het surveyonderzoek naar oorzaken en triggerfactoren voor antisemitisme onder jongeren gepubliceerd. Doelstelling van het onderzoek was om inzicht te krijgen in de oorzaken van antisemitische vooroordelen onder jongeren (niet gelovig, christelijk en islamitisch), factoren die een rol spelen bij antisemitische incidenten onder jongeren en in hoeverre deze uniek zijn in relatie tot andere vooroordelen met een discriminatoir karakter. Binnen die uitkomsten bleek de positie van islamitische jongeren afwijkend te zijn van de rest van de bevraagde jongeren. Islamitische jongeren volgen in overgrote meerderheid de gebeurtenissen in het Midden-Oosten en voelen vaker boosheid als gevolg van het conflict tussen Israël en de Palestijnse gebieden dan andere jongeren. Het onderzoek laat zien dat bij hen met name incidenten tussen Israël en de Palestijnse gebieden een triggereffect teweeg kunnen brengen. Op grond van het onderzoek bleek bovendien dat islamitische jongeren aanzienlijk minder positief denken over *zionisten* dan over *Joden* en dat zij ook veel minder positief waren over *zionisten* dan andere jongeren. Deze onderzoeksuitkomsten hebben de vraag opgeroepen welke ideeën en beelden islamitische jongeren hebben ten aanzien van *zionisten*, *zionisme* en *Joden*, wat zij onder die begrippen verstaan en welke verschillen zij daartussen zien.

Na een verzoek van het CJO en het CIDI heeft het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid daarom besloten tot vervolgonderzoek. Dit werd noodzakelijk geacht, omdat het voor een zorgvuldige reactie op het eerste onderzoek essentieel is om een beter zicht te hebben op de ideeën en beelden die met name islamitische jongeren hebben bij de begrippen *zionisme* en *zionisten* en een antwoord op de vraag in hoeverre dit zich mogelijk doorvertaalt in antisemitisme. Het ministerie heeft hiertoe de volgende onderzoeksvragen geformuleerd:

- Wat verstaan islamitische jongeren onder *Joden* en welke beelden en ideeën hebben zij hierbij?
- Wat verstaan islamitische jongeren onder *zionisten* en welke beelden en ideeën hebben zij hierbij?
- Kunnen verschillen worden geïdentificeerd in de beelden en ideeën van islamitische jongeren ten aanzien van Joden respectievelijk zionisten?
- In hoeverre wijken deze beelden en ideeën af van de definitie van zionisme als het streven naar een Joodse staat en het staan achter het bestaansrecht van Israël?
- In hoeverre zijn in de bij jongeren als antizionistisch bestempelde opvattingen elementen van klassiek-antisemitische ideeën waarneembaar?

1.2. Methode

Het onderzoek betreft een *kwalitatief* onderzoek. Er zijn diepte-interviews gevoerd met islamitische jongeren om een beeld te krijgen van de beelden en ideeën van de jongeren ten aanzien van *Joden* en *zionisten*. Om vast te stellen of deze beelden en ideeën op een breder draagvlak onder islamitische jongeren kunnen rekenen, zijn deze vervolgens voorgelegd aan een grotere groep islamitische jongeren tussen 15 en 23 jaar (N=102) middels een digitale vragenlijst. Het voordeel van de kwalitatieve onderzoeksmethode is dat het een duidelijke verdieping heeft opgeleverd in de denkwereld van islamitische jongeren

ten aanzien van *Joden* en *zionisme*. Een beperking is dat op basis van deze methode geen statistisch representatief beeld is te schetsen voor de totale populatie islamitische jongeren, daar is in dit onderzoek dus ook niet naar gestreefd.
De bevindingen van het onderzoek zijn vervolgens geduid in sessies met vertegenwoordigers van Joodse organisaties en met vertegenwoordigers uit de Marokkaanse, Turkse en islamitische gemeenschappen (CIDI, CJO, EAJG, SMN, CMO en een sleutelpersoon uit de Turkse gemeenschap).

1.3. Resultaten

Wat verstaan islamitische jongeren onder Joden en welke beelden, ideeën en opvattingen hebben zij hierbij?
De beelden en ideeën van islamitische jongeren bij *Joden* zijn veelal geassocieerd met het Joodse geloof en soms met het Joodse volk. Over Joden en de Joodse religie zeggen de jongeren veelal neutraal of positief te denken.

Wat verstaan islamitische jongeren onder zionisten en welke beelden, ideeën en opvattingen hebben zij hierbij?
De beelden en ideeën van islamitische jongeren bij *zionisten* zijn hoofdzakelijk negatief en zijn veelal gerelateerd aan het conflict tussen Israël en Palestijnen. Jongeren zien *zionisten* als slecht en gewelddadig. Naast typeringen van wat een zionist *is*, zijn in de antwoorden van jongeren ook ideeën en beelden te identificeren die betrekking hebben op *wie* zionisten zijn, wat zionisten *willen* (hun 'agenda') en waar zionisten *voor staan*. Naast beelden en ideeën die zijn gerelateerd aan het conflict tussen Israël en Palestijnen (zoals "Zionisten streven ten koste van de Palestijnen naar een zo groot mogelijk grondgebied voor de staat Israël.") schrijven betrekkelijk veel jongeren ook meer algemene - negatieve, vaak conspiratieve - karakteristieken toe aan zionisten: zionisten zijn uit op macht, verbergen hun ware bedoelingen en zijn (achter de schermen) invloedrijk. Voor slechts enkele jongeren staat zionisme primair voor 'het streven naar het behoud van de staat Israël als eigen land voor het Joodse volk', de formele betekenis van het begrip.

Kunnen verschillen worden geïdentificeerd in de beelden, ideeën en opvattingen van islamitische jongeren ten aanzien van Joden respectievelijk zionisten?
Islamitische jongeren zeggen duidelijk onderscheid te maken tussen *Joden* en *zionisten*. Daarbij valt op dat ze veelal een verschil aanbrengen tussen enerzijds 'de gelovigen' (Joden) en (soms) het Joodse volk (met een veelal neutrale of positieve connotatie), en anderzijds de ideologie *zionisme* (als extremistische ideologie, nationalistisch en oorlogszuchtig). Sommige jongeren trekken vergelijking tussen zionisten en de Islamitische Staat (IS): zionisten en IS misbruiken het Jodendom respectievelijk de islam voor een gewelddadige agenda. Overigens geldt dit beeld van zionisme als ideologie versus de Joden als gelovigen niet voor *alle* jongeren. Enkele jongeren denken dat zionisten juist (Joods) gelovig zijn in een extreme variant.

De meeste islamitische jongeren denken dat zowel in *Nederland* als *wereldwijd* een minderheid van de Joden *zionist* is. Slechts enkele jongeren denken dat de meeste Joden in Nederland *zionist* zijn. Voor Israël en de VS zien we een afwijkend beeld dan voor Nederland en wereldwijd. De meeste jongeren denken dat *minimaal* de helft van de Joden in *Israël zionisten* zijn. Voor de *Verenigde Staten* denkt een op de twee jongeren dat *minimaal* de helft van de Joden *zionisten* zijn.

Sommige jongeren geven expliciet aan dat zionisten niet per definitie altijd Joods zijn. Zionisten kunnen ook christen of atheïst zijn. Volgens een klein aantal jongeren zijn zionisten *altijd Joods*. Ongeveer evenveel jongeren denken dat *een klein aantal* zionisten niet Joods is als dat een *aanzienlijk aantal* zionisten niet Joods is. Enkele jongeren denken dat *de meeste zionisten* niet Joods zijn (zionisten kunnen bijvoorbeeld ook christelijk zijn).

In hoeverre wijken de beelden, ideeën en opvattingen van islamitische jongeren af van de definitie van zionisten als personen die streven naar een Joodse staat en staan achter het bestaansrecht van Israël?
Als afbakening voor dit onderzoek is gekozen voor een definitie van zionisme die in brede Joodse kring op draagvlak kan rekenen: '*Zionisten streven naar een eigen staat voor het Joodse volk en staan achter het bestaansrecht en behoud van Israël*. In dit onderzoek is vastgesteld dat veel islamitische jongeren het beeld of idee hebben dat zionisten een extremistische ideologie aanhangen. En dat zionisten willen dat de staat Israël groter en machtiger moet worden, zo nodig ten koste van onschuldige slachtoffers. Geconcludeerd kan worden dat deze beelden, ideeën en opvattingen (sterk) afwijken van de definitie dat zionisten streven naar een Joodse staat en achter het bestaansrecht van Israël staan.

In hoeverre zijn in de bij jongeren als antizionistisch bestempelde opvattingen elementen van klassiek-antisemitische ideeën waarneembaar?
In de uitspraken van jongeren zijn beelden en ideeën over zionisten te identificeren die ook terugkomen in het klassieke stereotype van het Jodendom als primitief en gewelddadig. In de enquête geven veel jongeren die negatief denken over zionisten als reden 'zionisten gebruiken geweld tegen onschuldigen', 'zionisten zijn oorlogszuchtig' en 'zionisten zijn bloeddorstig'. Biologische stereotypen over het uiterlijk of innerlijk van Joden komen niet terug in de beelden en ideeën over zionisten. Wel is gesteld dat zionisten 'immoreel' zijn. Stereotypen over macht komen vrij vaak terug in de beelden en ideeën van de jongeren over *zionisten*. Zo zouden zionisten uit zijn op meer macht en een groter grondgebied voor Israël, en zouden 'zionisten achter de schermen veel invloed hebben in de politiek, media of financiële wereld'. Een kanttekening die echter dient te worden gemaakt, is dat het hier niet vanzelfsprekend in alle gevallen om het gebruik van klassieke antisemitische stereotypen in een andere context hoeft te gaan. Kwalificaties als 'gewelddadig', 'oorlogszuchtig' en 'immoreel' voor zionisten kunnen ook direct het gevolg zijn van wat de jongeren zien of horen over het conflict tussen Israël en Palestijnen (islamitische jongeren krijgen via de media die zij raadplegen andere beelden van het conflict te zien.)[1] Maar ook een combinatie van beiden is mogelijk, deze twee opties sluiten elkaar immer niet uit.

1.4. Discussie en conclusies

De meeste islamitische jongeren maken duidelijk onderscheid tussen *Joden* en *zionisten*. Zij zeggen niet negatief te denken over Joden als religie of volk. *Joden* worden door veel jongeren als een religieuze groep aangeduid. De begrippen *zionisten* en *zionisme* krijgen van deze jongeren echter een minder eenduidige betekenis. Maar we zien wel vier begripspijlers in veel gevallen terugkeren: 1. de beelden en ideeën van islamitische jongeren ten aanzien van zionisten en zionisme zijn vaak negatief geladen; 2. de beelden en ideeën ten aanzien van zionisten en zionisme zijn sterk aan het conflict tussen Israël en

[1] Zoals via sociale media en buitenlandse media, zie tabel 13 in dit rapport. In het onderzoek *Antisemitisme onder jongeren* (2015) wordt het mediagebruik van jongeren uitvoeriger beschreven.

de Palestijnen gerelateerd; 3. zionisme wordt beschouwd als een gewelddadige ideologie; en 4. zionisme wordt door de jongeren met regelmaat verbonden aan complotten. Geconcludeerd kan worden dat deze beelden en ideeën (sterk) afwijken van de definitie *zionisme* in de betekenis van het streven naar een Joodse staat en het staan achter het bestaansrecht van Israël.

Tot zover zijn de conclusies eenduidig. Dat is anders bij het beantwoorden van de vraag of de ideeën en beelden van de jongeren bij de begrippen *zionisme* en *zionisten* zich mogelijk laten doorvertalen in antisemitisme. Het onderzoek laat zien dat er elementen van klassieke antisemitische stereotypen terugkomen in de ideeën en beelden van jongeren ten aanzien van *zionisme* en *zionisten*. Als jongeren *zionisten* bijvoorbeeld als 'bloeddorstig' omschrijven, of als 'machtig achter de schermen met veel invloed op politiek, media en financiële wereld', dan kan worden betoogd dat deze elementen geïnspireerd zijn op klassieke antisemitische stereotypen, en daarmee een (verkapt) antisemitisch karakter hebben. Waarbij in het publieke domein '*Joden*' vervangen is door '*zionisten*', maar feitelijk hetzelfde wordt gezegd. Op basis van de onderzoeksbevindingen kan echter ook worden betoogd dat beelden en ideeën van jongeren over *zionisme* en *zionisten*, inclusief de gebruikte stereotypen zoals 'bloeddorstig', 'gewelddadig' en 'immoreel', rechtstreeks voortkomen uit woede en bezorgdheid vanwege gebeurtenissen in het conflict tussen Israël en de Palestijnen. Veel jongeren geven aan dat ze via (sociale) media beelden van het conflict te zien krijgen, zoals oorlogsverwoestingen, onschuldige kinderen die slachtoffer zijn en Palestijnen die huis en haard zijn kwijtgeraakt. Jongeren gebruiken het begrip 'bloeddorstig' om hun afschuw over het daderschap hiervan te uiten.

Het onderzoek maakt echter tevens duidelijk dat ook klassiek antisemitische stereotypen die een minder duidelijke relatie hebben met het conflict tussen Israël en Palestijnen (zoals de vooronderstelde internationale politieke macht achter de schermen en controle over de media) aan *zionisten* worden toegeschreven. Dat juist zulke stereotypen worden geplakt op een groep mensen in relatie tot een 'Joods' onderwerp lijkt niet toevallig. Dat krijgt bovendien een extra lading wanneer Joden die niet kritisch staan ten opzichte van de politiek van Israël vervolgens als *zionist* worden gezien en onderwerp worden van stereotypering. Er valt dan ook niet uit te sluiten dat de termen '*zionisme*' en '*zionisten*' in sommige gevallen wel degelijk als schaamlapconstructies voor antisemitische opvattingen worden gebruikt.

Maar in grote lijnen laat het onderzoek zien dat negatieve ideeën en beelden van de jongeren over zionisten weliswaar klassiek antisemitische stereotypen bevatten, maar dat de negatieve ideeën en beelden niet zonder meer als antisemitisch kunnen worden betiteld. Ten eerste vertonen negatieve beelden en ideeën van islamitische jongeren bij de begrippen *zionist* en *zionisme* geen één-op-één relatie met hun beelden over *Joden*. Daar zitten grote verschillen tussen. Joden worden als religieuze groep gezien en door de meeste jongeren neutraal of positief beoordeeld. De begrippen *zionisme* en *zionisten* worden daarentegen gezien als ideologisch geladen en in zeer sterke mate gekoppeld aan negatieve beelden die de jongeren hebben over het conflict tussen Israël en de Palestijnen. Ten tweede worden negatieve ideeën en beelden door de jongeren op een groep (*zionisten*) geplakt die in de ogen van deze jongeren maar beperkt overlapt met *Joden*. In het onderzoek is immers vastgesteld dat slechts weinig jongeren denken dat zionisten per definitie *altijd Joods* zijn. Bovendien denken de meeste islamitische jongeren dat (volgens hun eigen definitie van zionist) zowel in *Nederland* als *wereldwijd* een minderheid van de Joden *zionist* is.

2. Achtergrond en onderzoeksvragen

Begin 2015 is het surveyonderzoek naar oorzaken en triggerfactoren voor antisemitisme onder jongeren gepubliceerd. [2] Dit onderzoek is door het Verwey-Jonker Instituut en de Anne Frank Stichting uitgevoerd in opdracht van het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, directie Integratie en Samenleving. Doelstelling van het onderzoek was om inzicht te krijgen in de oorzaken van antisemitische vooroordelen onder jongeren, factoren die een rol spelen bij antisemitische incidenten onder jongeren (niet gelovig, christelijk en islamitisch) en in hoeverre deze uniek zijn in relatie tot andere vooroordelen met een discriminatoir karakter. Het onderzoek schenkt aandacht aan het Midden-Oostenconflict en het betaald voetbal als context waarbinnen triggerfactoren voor antisemitisme te onderscheiden zijn.[3] Binnen die uitkomsten bleek de positie van islamitische jongeren afwijkend te zijn van de rest van de bevraagde jongeren. Islamitische jongeren volgen in overgrote meerderheid de gebeurtenissen in het Midden-Oosten en voelen vaker boosheid als gevolg van het conflict tussen Israël en de Palestijnse gebieden dan andere jongeren. Het onderzoek laat zien dat met name incidenten tussen Israël en de Palestijnse gebieden een triggereffect teweeg kunnen brengen. Op grond van het onderzoek bleek bovendien dat islamitische jongeren aanzienlijk minder positief denken over *zionisten* dan over *Joden* en dat zij ook veel minder positief waren over *zionisten* dan andere jongeren.

Als het gaat om de scheidslijn tussen antizionisme en antisemitisme dan is zorgvuldigheid belangrijk. Veel Joden in Nederland en ook in de rest van de wereld beschouwen zichzelf als zionist. Zowel vanuit Joodse organisaties (CIDI en CJO) als vanuit de onderzoekers kwam het signaal dat de betekenis van het zionisme in dit onderzoek voorzichtig moet worden geduid. Deze onderzoeksuitkomsten hebben de vraag opgeroepen welke ideeën en beelden islamitische jongeren hebben ten aanzien van *zionisten* en *zionisme* respectievelijk *Joden*, wat zij onder die begrippen verstaan en welke verschillen zij daartussen zien. Het triggerfactoren-onderzoek gaf enkele eerste indicaties over wat islamitische jongeren zouden kunnen verstaan onder *zionisten* en *zionisme*. Waar zionisme oorspronkelijk staat voor het streven naar een Joodse staat, en thans om deze staat, Israël, te handhaven, kwam uit het onderzoek naar voren dat *zionisme* onder islamitische jongeren een brede, veelal negatieve en soms onduidelijke betekenis gekregen die anders is dan de oorspronkelijke betekenis. Zo wordt de term *zionisten* door islamitische jongeren onder meer gebruikt om voorstanders van wat de bezettingspolitiek van Israël wordt genoemd, mee aan te duiden.

Na een verzoek van het CJO en het CIDI heeft het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid daarom besloten tot vervolgonderzoek. Dit werd noodzakelijk geacht omdat dat het voor een zorgvuldige reactie op het eerste onderzoek essentieel is om een beter zicht te hebben op de ideeën en beelden die met name islamitische jongeren hebben bij de begrippen *zionisme* en *zionisten* en een antwoord op de vraag in hoeverre dit zich mogelijk doorvertaalt in antisemitisme.

[2] Van Wonderen, R. & Wagenaar, W. (2015). *Antisemitisme onder jongeren in Nederland: oorzaken en triggerfactoren*. Verwey-Jonker Instituut en Anne Frank Stichting

[3] Dat waren de twee belangrijkste contexten die voortkwamen uit het onderzoek *Antisemitisme in het voortgezet onderwijs* (Wolf, E., Berger, J., & De Ruig, L. (2013)).

Het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, directie Integratie en Samenleving, heeft aan de Anne Frank Stichting en het Verwey-Jonker Instituut opdracht gegeven om een kwalitatief onderzoek uit te voeren naar wat islamitische jongeren verstaan onder *zionisten* en *Joden* (welke ideeën en beelden hebben de jongeren hierbij). Het ministerie heeft hiertoe de volgende onderzoeksvragen geformuleerd:

- Wat verstaan islamitische jongeren onder *Joden* en welke beelden en ideeën hebben zij hierbij?
- Wat verstaan islamitische jongeren onder *zionisten* en welke beelden en ideeën hebben zij hierbij?
- Kunnen verschillen worden geïdentificeerd in de beelden en ideeën van islamitische jongeren ten aanzien van Joden respectievelijk zionisten?
- In hoeverre wijken deze beelden en ideeën af van de definitie van zionisme als het streven naar een Joodse staat en het staan achter het bestaansrecht van Israël?
- In hoeverre zijn in de bij jongeren als antizionistisch bestempelde opvattingen elementen van klassiek antisemitische ideeën waarneembaar?

3. Methode

Het onderzoek betreft een *kwalitatief* onderzoek. In de eerste fase van het onderzoek zijn diepte-interviews gevoerd met twaalf islamitische jongeren. De bedoeling van deze interviews was om een eerste beeld te krijgen van de beelden en ideeën van de jongeren ten aanzien van *Joden* en *zionisten*. De vragen in de interviews zijn als open vragen gesteld, omdat de doelstelling was om de beelden en ideeën van de jongeren zélf te identificeren. De werving voor de diepte-interviews is geschied door middel van werving onder jongeren die in de survey van het triggerfactorenonderzoek hadden aangeven bereid te zijn tot deelname aan vervolgonderzoek. Bij de werving is erop gelet om jongeren in de leeftijd 15 tot 23 jaar met verschillende achtergronden te includeren (islamitische jongeren van Turkse, Marokkaanse of overige herkomst; jongens en meisjes; laag, middelbaar en hoog opgeleid; regionale spreiding). Bij diepte-interviews wordt, in tegenstelling tot kwantitatief onderzoek, niet gestuurd op het verkrijgen van cijfermatige informatie maar juist op het achterhalen van achterliggende motieven en meningen. Dit is een relatief tijdsintensief traject en er worden dan doorgaans ook met kleine steekproeven gesprekken gevoerd. Het gaat om open gesprekken, waarbij veel ruimte is voor doorvragen, het doorgaan op specifieke antwoorden van een respondent. Er wordt bij diepte-interviews gebruikgemaakt van een gesprekspuntenlijst, waarbij afhankelijk van het gesprek zaken in een wisselende volgorde aan bod kunnen komen ofwel vraagpunten toegevoegd ofwel achterwege kunnen worden gelaten.

Om vast te stellen of de beelden en ideeën vanuit de interviews op een breder draagvlak onder islamitische jongeren kunnen rekenen, zijn deze beelden en ideeën vervolgens voorgelegd aan een grotere groep islamitische jongeren tussen 15 en 23 jaar (N=102) middels een digitale vragenlijst. Deze aanvullende enquête is slechts bedoeld om vast te stellen of de beelden en ideeën vanuit de interviews op een breder draagvlak onder islamitische jongeren kunnen rekenen. In de rapportage wordt aangegeven of een (grote) minderheid of meerderheid van de geënquêteerde jongeren bepaalde beelden en ideeën deelt. In de rapportage worden de resultaten van de aanvullende enquête niet uitgedrukt in exacte percentages, aangezien de onnauwkeurigheidsmarges bij de voornoemde steekproefomvang hiervoor te ruim zijn en het noemen van exacte percentages daarom onjuist zou zijn.

De werving van de jongeren voor de aanvullende enquête is geschied door middel van een online panel.[4] Hierbij is er op gelet om jongeren met verschillende achtergronden te includeren (islamitische jongeren van Turkse, Marokkaanse of overige herkomst; jongens en meisjes; laag, middelbaar en hoog opgeleid; regionale spreiding).

[4] Gebruik is gemaakt van het online panel PanelClix, dit is een van de grootste online panels in Nederland. Jongeren geven zichzelf op voor deelname aan het panel en krijgen een vergoeding voor hun deelname aan onderzoek. Panelleden worden op basis van relevante achtergrondkenmerken zoals sekse, leeftijd en opleiding geselecteerd en uitgenodigd voor deelname aan onderzoeken. In het panel hebben deelnemers aangegeven wat hun land van herkomst is en of welke religie ze aanhangen. In de online vragenlijst zijn hierover tevens controlevragen opgenomen. Alleen jongeren die als religie aangaven ‘moslim’ te zijn, zijn in het onderzoek meegenomen. Er

In de analyse van de resultaten is de betekenis die jongeren geven aan de begrippen *zionisme* en *zionisten* afgezet tegen de 'gangbare' van *zionisme* en *zionisten*. In de praktijk is er niet één bepaalde definitie van *zionisme* of *zionisten* in gebruik, maar velen. Als afbakening voor dit onderzoek kiezen we echter voor een definitie die in brede Joodse kring op draagvlak kan rekenen: '*zionisten streven naar een eigen staat voor het Joodse volk en staan achter het bestaansrecht en behoud van Israël*'.

De voorlopige bevindingen van het onderzoek zijn vervolgens geduid in sessies met vertegenwoordigers van Joodse organisaties en met vertegenwoordigers uit de Marokkaanse, Turkse en islamitische gemeenschappen (CIDI, CJO, EAJG, SMN, CMO en een sleutelpersoon uit de Turkse gemeenschap)[5]. In deze duidingssessies zijn met de vertegenwoordigers van de organisaties niet alleen de resultaten van het onderzoek onder islamitische jongeren besproken, maar hebben we ook de opbrengsten én beperkingen van de onderzoeksmethode en onderzoeksvragen aan de orde gesteld. Wat betreft de opbrengsten én beperkingen van de onderzoeksmethode is in de duidingssessies enerzijds gesteld dat de kwalitatieve methode een duidelijke verdieping heeft opgeleverd in de denkwereld van islamitische jongeren ten aanzien van *Joden* en *zionisme*. De deelnemers aan de duidingssessie onderkenden anderzijds dat de kwalitatieve methode indicatieve uitkomsten oplevert op basis waarvan geen statistisch representatief beeld voor de hele populatie islamitische jongeren kan worden geschetst.

is op gelet dat om jongeren in de leeftijd 15 tot 23 jaar met verschillende achtergronden te includeren (islamitische jongeren van Turkse, Marokkaanse of overige herkomst; jongens en meisjes; laag, middelbaar en hoog opgeleid; regionale spreiding).

[5] Centrum Informatie en Documentatie Israël; Centraal Joods Overleg, Een Ander Joods Geluid, Samenwerkingsverband Marokkaanse Nederlanders, Contactorgaan Moslims en Overheid.

4. Resultaten

Ideeën en beelden van islamitische jongeren bij het begrip *Joden*

Als startvraag van de verdiepende interviews is aan islamitische jongeren gevraagd hoe zij denken over *Joden* (welke ideeën en beelden hebben de jongeren bij *Joden*). Antwoorden van geïnterviewde islamitische jongeren op deze vraag staan weergegeven in tabel 1. Als we deze antwoorden nader beschouwen dan valt op dat het begrip *Joden* door de jongeren veelal wordt geassocieerd met het Joodse geloof. Over Joden en de Joodse religie zeggen de jongeren veelal neutraal of positief te denken. Illustratieve voorbeelden hiervan zijn: ' Joden zijn gewoon mensen die een eigen geloof hebben'; 'Ik heb geen moeite met de Joodse religie', 'Mijn beeld is positief, want zij zijn ook een volk met een heilig boek'. Aan de jongeren is vervolgens gevraagd naar specifiek hun ideeën en beelden van 'Joden in Nederland'. Het is immers voorstelbaar dat jongeren anders denken over *Joden* die deel uitmaken van de Nederlandse samenleving dan over *Joden* in het algemeen. Echter, de geïnterviewde jongeren zeggen veelal niet anders te denken over 'Joden in Nederland' dan over Joden in het algemeen (zie voor de gegeven antwoorden tabel 2).

TABEL 1 Hoe denk je over Joden? Welke beelden en ideeën heb je bij Joden?

- Joden zijn gewoon mensen die een eigen geloof hebben. Anders dan het islamitische geloof. Ik heb niets tegen Joden. Dat zijn gewoon mensen. We kunnen samen leven. Joden zie ik heel anders dan zionisten. Neutraal. Positief kan ik echter ook niet zeggen, want ik ken niet veel Joden. Maar 'positief' kun je ook niet zeggen over Islamitische mensen. Daar zijn ook nare mensen tussen. Alle geloven zijn wat dat betreft hetzelfde.
- Mijn beeld is positief, want zij zijn ook een volk met een heilig boek. Daarom denk ik ook positief over hun.
- Positief. Ik ken niet veel Joden, maar dat is geen reden om niet anders dan positief ertegenover staan. Ik kijk naar de persoon, je kunt niet alle mensen met hetzelfde geloof over één kam scheren.
- Exact hetzelfde als over andere mensen. Neutraal. Ik zie ieder mens als mens, ik zie een Jood niet als anti-moslim. Bij elke religie heb je wel rotte appels.
- Het is een geloof. Je komt die mensen niet echt tegen. Ik heb geen mening over *Joden*, dat is afhankelijk van welke groep. Je hebt twee groepen: Joodse burgers en aanhangers van de leiders. Vaak hoor je dat zij (Joden) ook wel zijn gehersenspoeld, hun mening is beïnvloed, door instanties, de leiders. Dat ze horen hoe slecht de tegenpartij (Palestijnen) is en denkt. Dat ze nooit vrienden kunnen zijn. Dat gebeurt echter ook aan andere kant, hetzelfde gebeurt aan beide kanten. Er zijn vooroordelen, maar het zijn ook gewoon mensen. Afhankelijk van leiders.
- Daar heb ik geen problemen mee. Twee Joodse vrienden heb ik. Zionisten hebben het beeld over de Joden verpest, net zoals met ISIS en de islam. Ik denk neutraal over Joden. Als ik negatief ga praten, is het over zionisten.
- Ik denk over Joden net als ieder ander geloof, gewoon neutraal. Als Joden niets tegen moslims hebben dan vind ik het prima en dan wil ik best vrienden worden met Joden. Andersom geldt dat natuurlijk ook. Ook wij als moslims zouden respect voor ze moeten hebben.
- Joden, niets mis mee. Ik denk niet anders over Joden dan andere bevolkingsgroepen zoals Marokkanen, Turken of Nederlanders. Ik heb helemaal geen moeite met de Joodse religie of de cultuur. Deze is vergelijkbaar met alle andere religies en culturen en beschouw ik als

een rijkdom in deze maatschappij. Het hoeft niet in verband gebracht te worden met het conflict tussen Israël en Palestina. Dat conflict gaat puur over onrecht en heeft niets met religieuze en etnische achtergrond te maken. Heel vaak wordt dit gekoppeld met religie en etniciteit terwijl dat helemaal niets met elkaar te maken hoeft te hebben.

- Ik vind Joden gewoon een normaal volk. Alleen ik vind het wel heel erg wat er gebeurt in Palestina. Wat ik zie op Facebook. Dat kinderen dood liggen, worden mishandeld, vermoord. Dat vind ik niet kunnen. Maar gewoon qua geloof, iedereen moet geloven waar die in wil. Dus over Joden ben ik niet negatief.
- Joden kan je op twee manieren opvatten. Religie en etniciteit. Op het religieuze vlak kan ik met die mensen in discussie gaan waarom de ene religie de 'ware' is, maar dit gesprek zou gepaard moeten gaan met wederzijds respect. Net als moslims komen Joden en christenen uit één boom. Ze hebben allemaal heilige boek, dat is afkomstig van God. Ze hebben toch allemaal ergens dezelfde wortel, maar gaan andere kanten op. Daarom heb ik geen haat tegen Joden ofzo, ik haat ze niet. Want wat zij uiteindelijk doen of wat wij doen of wat christenen doen, uiteindelijk zal God zeggen wie wel of niet goed is. Wij de mensen moeten naar jezelf kijken, en maak er het mooiste van. En je moet tegen de mensen om je heen het goeie gedrag laten zien.
- Joden zijn zoals ieder mens gewoon hetzelfde. Zelfde normen en waarden. Ik heb niets tegen Joden. Ze moeten gezien worden als normale mensen. Is echter niet altijd het geval. Ik bedoel de welbekende kreten in voetbalstadions. Mijn vriendenkring en de mensen die ik ken in de moskee delen mijn mening. Dat komt omdat we het vanuit het islamitische geloof meekrijgen en leren. Met elk mens respectvol omgaan. Mijn beeld van Joden is verder dat het meestal intelligente mensen zijn. Veel ondernemen. Gespecialiseerd zijn in een vakgebied. En dat ze vrij religieus zijn. Over algemeen positief denk ik positief over Joden. Als ik een Jood op straat zou tegenkomen dan zou ik hem toelachen.
- Weet ik niet, ik heb geen beelden of ideeën bij Joden.

TABEL 2 Hoe denk je over Joden in Nederland? Welke beelden en ideeën heb je bij Joden in Nederland?

- Ik maak geen onderscheid tussen Joden elders in de wereld en Joden in Nederland. Een extra binding in Nederland is dat het medeburgers zijn in onze maatschappij, burgers die de Joodse geloof aanhangen of een Joodse achtergrond hebben. Daar is niets mis mee.
- Ik zie geen verschil tussen 'Joden in Nederland' en andere Joden. Je kan nooit alle Joden over een kam scheren. Ik hoor vrij weinig over Joden in Nederland, ik hoor niet dat zij iets kwaad hebben gedaan ofzo, dus ik heb geen reden om negatief over ze te denken. Dus exact hetzelfde antwoord als op de eerste vraag.
- Ik ken geen Joden in Nederland. Maar alle Joden die niets tegen moslims hebben zijn bij mij welkom en wellicht leuke mensen.
- Op een gegeven moment denk je dat de hele Joodse gemeenschap zo is, als je dat soort dingen ziet (in conflict Midden-Oosten). Maar dat is niet zo. Ik ken een paar Joden, dat zijn hele aardige jongens. Het is echt een bepaalde groep waar ik negatief over praat, die vermoorden mensen om niets, om een stuk grond. Ik vind dat iedereen moet geloven wat ie wil. Ik vind het normale mensen. Zolang ze mij geen kwaad doen, vind ik het gewoon normale mensen.
- Ik heb geen last van Joden in Nederland. Ik ken er weinig, maar ik hoor niet dat ze de islam niet mogen. Joodse mensen mogen van hun geloof ook niet discrimineren. Er wonen veel Joden in Nederland. Zij hebben veel meegemaakt in Tweede Wereldoorlog.
- Er is geen verschil tussen Joden die wonen in Nederland en Joden die in andere landen wonen, ik denk daar hetzelfde over. Het begrip Jood … dat is een persoon die het Jodendom

volgt. Volgens het boek Thora. In de Islam is dat een van de vier heilige boeken. Nadat Koran geopenbaard is dat het heilige boek. Elke Jood is daarom voor mij hetzelfde, waar ze ook vandaan komen.
- De Joden die ik ken, uit Amstelveen, dat zijn goeie gasten. Geen mensen die ik vies aankijk ofzo. Gewoon ja, er is geen haat, gewoon vredig, ik merk niets van haat.
- Lastig te beantwoorden, want Joden in Nederland zie je niet vaak op de voorgrond. Ik ken ze niet in eigen omgeving. Ik heb nog nooit een Jood gesproken. Maar misschien durven ze ook niet te zeggen dat ze Joods zijn. Turken en Marokkanen zijn in de meerderheid dus durven ze daar niet voor uit te komen. Dat is wel jammer, omdat dat helemaal niet erg is. Net zoals het ook niet erg is om moslim te zijn.
- Voor Joden geldt hetzelfde als voor moslims en christenen. Allemaal zijn we mensen. Er zitten altijd wel paar mensen tussen die vooroordelen hebben. Of die kwade bedoelingen hebben. Die kom je soms ook tegen. Die willen jou niet te woord staan. Ik ken persoonlijk geen Joden in Nederland. Ik denk dat ze uit angst niet met hun geloof naar buiten komen.
- Ik denk dat in Nederland Joden anders zullen zijn dan in Israël. *Hoe anders?* In Israël denken de Joden anders over de moslims. Ik denk dat zij negatief denken over moslims. Omdat ze naast Palestina leven. Zij leven vlakbij de chaos.
- Weet ik niet, ik heb geen beelden of ideeën bij Joden (2x)

In de online enquête is aan de grotere groep islamitische jongeren (N=102) de vraag voorgelegd hoe ze denken over *Joden* (zeer positief, positief, neutraal, negatief of zeer negatief). De meeste islamitische jongeren geven in het online onderzoek aan positief of neutraal te denken over Joden. Een kleine minderheid zegt negatief te denken over Joden. Enkele jongeren weten het niet of willen dit niet zeggen. Aan de jongeren is in de online enquête tevens expliciet gevraagd hoe ze denken over 'Joden in Nederland'. Bijna alle geënquêteerde islamitische jongeren zeggen positief of neutraal te denken over Joden in Nederland. Enkele jongeren zeggen negatief te denken over Joden. Eveneens enkele jongeren weten het niet of willen dit niet zeggen. Aan de jongeren is in de enquête vervolgens gevraagd waarom zij positief respectievelijk negatief denken over *Joden*. Jongeren die positief denken over Joden zeggen vooral positief te zijn vanwege de Joodse religie en de Joodse cultuur. Jongeren die negatief denken over Joden geven daarvoor voornamelijk redenen als 'vanwege het conflict met de Palestijnen', 'Joden zijn oorlogszuchtig' en 'Joden zijn tegen moslims'.

Ideeën en beelden van islamitische jongeren bij het begrip *zionisten*
In de interviews is aan islamitische jongeren gevraagd wat zij verstaan onder *zionisten* (welke ideeën en beelden hebben de jongeren bij *zionisten*) en hoe zij denken over *zionisten*. Verschillende antwoorden van geïnterviewde islamitische jongeren op deze vraag staan weergegeven in tabel 3. De ideeën en beelden van de jongeren ten aanzien van *zionisten* zijn hoofdzakelijk negatief tot zeer negatief. De ideeën en beelden die jongeren hebben bij *zionisten* betreffen allereerst typeringen waarin zionisten als gewelddadig worden beschouwd. Voorbeelden hiervan zijn: 'zionisten onderdrukken moslims', 'zionisten vermoorden Palestijnen', 'zionisten vermoorden onschuldigen', 'zionisten hebben het land van de Palestijnen afgepakt'. Andere beelden die zijn genoemd door de jongeren zijn onder andere 'zionisten zijn extremisten, criminelen, terroristen', 'zionisten zijn als IS'.
Naast typeringen van wat een zionist 'is', zijn in de antwoorden van jongeren ook ideeën en beelden te identificeren die betrekking hebben op wat zionisten zouden willen (hun 'agenda'). Het gaat hierbij om beelden en ideeën zoals 'het zionisme is er op uit om de

Arabieren te verdrijven uit hun ‘heilige land’’, ‘zionisten willen van heel Palestina Israël maken’, ‘zionisten zijn uit op macht’.

TABEL 3 **Hoe denk je over *zionisten*? Welke beelden en ideeën heb je bij *zionisten*?**

Zionisten (typeringen)

- Ik ben negatief over zionisten. Zionisten zijn egoïstisch. Zionisten accepteren bijna niemand. Ze moeten niet zeggen dat de Palestijnen uit hun land moeten. Het zijn extremisten. In Syrië zijn islamisten terroristen; maar ook zionisten dringen een land binnen en vermoorden mensen. Een zionist is dus een terrorist.
- Kijk, je hebt Joden en zionisten, zionisten is iets anders. Zoals je weet in Gaza, na de tweede wereldoorlog hebben ze Joden gestuurd naar Palestina. Zo van, jullie kunnen hier wonen. Maar dat was niet met toestemming van de Palestijnen. Joden gingen steeds meer grond afpakken. Nu zie je dat zionisten willen dat de Palestijnen helemaal worden uitgezwaaid. Omdat de wereld, de politiek daar helemaal niets over zegt, heb ik wel een beetje haatgevoelens tegen zionisten. Tegen zionisten dus, niet tegen Joden.
- Zionisten zijn de Israëliërs. De mensen die de Palestijnen vermoorden, dat versta ik onder zionisten. In mijn ogen is zionisme een beetje als de nazi’s. Destijds is aan de Joden enorm onrecht aangedaan, nu wordt Palestijnen enorm onrecht aangedaan.
- Zionisme is een ideologische stroming die ik los zie van het Jodendom. Zionisme stel ik gelijk aan de KKK en IS. Zionisme is er op uit om de Arabieren te verdrijven uit hun ‘heilige land’ en is om die reden verwerpelijk. Dat doen ze door illegale nederzettingen te bouwen op Palestijns grondgebied en ze maken zich schuldig aan etnische zuivering. Tijdens de oorlogen schuwen ze ook niet om scholen en ziekenhuizen plat te bombarderen en burgerslachtoffers te maken, waaronder duizenden kinderen. Het zijn criminelen en kolonisten.
- Zionisten zijn de slechteriken en ze zijn tegen moslims. Ze zijn niet gelijk aan de Joden. Joden zijn mensen die in het Jodendom geloven maar die hoeven niet Zionisten te zijn. Zionisten pikken land in van de Palestijnen en vermoorden onschuldige mensen en kinderen.
- Ik weet niet goed wat zionisten zijn. Op tv hoor je vaak dat zionisme verwijst naar het bestaan van Israël zelf. Ik denk vooral dat de negatieve groep zionisten wordt bedoeld. Die zijn kwaad. Precies tegenovergestelde van islamitische groeperingen. In naam van Joden of het westen doen ze kwade dingen naar de islam.
- Zionisten zijn mensen die andere mensen niet in hun eigen land kunnen laten gaan en staan. Maar mensen zijn geen dieren die je in een kooi kan opsluiten. In ieder geloof heb je extremisten. Zionist is een extremist binnen het Joodse geloof.
- Zionisten? Ik weet eigenlijk niet veel over die groep. Kan ik niet echt zeggen. *Wat denk je dat een zionist is?* Ik hoor vaak van jongens dat het de minder goede Joden zijn, die ook in Israël wonen, die ook Palestijnen pijn doen. Volgens mij zijn zij echt diep in het geloof, ze houden ze zich ook echt heel erg aan het geloof. Ze zijn streng gelovig. Maar als je mensen gaat vermoorden, dat vind ik heel slecht.
- Weet ik niet. Ik ken er geen een. Zionisten zijn overal. In Nederland ook. In Turkije ook.
- Ik maak me boos op de mensen die oorlog voeren tegen de Palestijnen, dat zijn de zionisten. Hoe zionisten de Palestijnen daar behandelen. Als dieren. Die zie je niet op tv. Media ligt in handen van Israël. Ik heb het niet over Joden. Maar zionisten.
- Zionisten zijn terroristen in pak. Ze worden niet gezien als terroristen, maar zijn dat wel. Een terrorist valt anderen aan, ongeacht vrouw of kind of bejaarde. Aanslag op onschuldige mensen. Dat zijn zionisten.
- Weet ik niet, ik heb geen beelden of ideeën bij zionisten (1x)

Zionisten (wat willen zionisten)

- Zionisten willen van heel Palestina Israël maken. Met bloedvergieten.
- Zionisten hebben een agenda: Palestina moet verdwijnen en Israël worden. Ze hanteren een verdeel en heers spelletje naar de rest van de wereld. En ze zaaien onenigheid tussen bepaalde bevolkingsgroepen in midden oosten.
- Zionisten vertellen niet openlijk wat ze willen. Het zou daarom vreemd zijn als ik dat zou weten. Maar ik weet wel dat ze onenigheid zaaien in veel landen. Zodat zij kunnen heersen. Als doel de sterkste staat te worden van de wereld. Ze hebben er geen moeite mee om uit te breiden buiten Israël.
- Het hangt ervan af wie je precies bedoelt met zionisten. Er zijn verschillende groepen. Je hebt mensen die staan voor terugkeer van Joden naar Israël. Die zich hardmaken voor de Israëlische zaak, voor het behouden van staat Israël. Je hebt ook zionisten die meer zijn gericht op de staat Israël, die voor het Joodse volk een zo groot mogelijke staat willen. Ik denk over hen neutraal, maar iets negatiever. Ik denk dat lager opgeleiden negatiever denken over zionisten. Zij zien complotten. Zoals een link tussen illuminatie en zionistische activiteiten.
- Zionisten zijn de leiders van Israël. Dat zijn hoge personen. Die leiden Israël. Zowel in Nederland als in Israël heb je zionisten. Deze bekleden wel vaak hoge posities of hebben veel invloed op machthebbers door middel van hun sterke lobby's. In Nederland is CIDI een voorbeeld van een zionistische organisatie.
- Zionisten zijn menen die kwaadschiks van Palestina Israël willen maken. Of mensen die dat ondersteunen.
- Zodra een terroristische beweging Israël steunt, ben je een zionist. Als je op illegale wijze een land binnengaat dan ben je een zionist.
- Ik denk dat zionisten juist het geloof naar voren willen brengen. Ze proberen zichzelf te bewijzen. Precies wat ook aan kant van de moslims gebeurt.
- Zionisten hebben al bereikt wat ze willen bereiken. Ze hebben de wereld al onder de knie. Ieder product, zoals Red Bull, KitKat is van hun. Zionisten betekenen veel in de wereld. Israël heeft daardoor een andere status dan andere landen in het Midden-Oosten, ze worden meer met rust gelaten. Die status hebben ze gecreëerd daar, dat ze rustig kunnen doen wat ze zelf willen.
- Weet ik niet, ik weet niet wat zionisten willen (3x)

In de online enquête zijn aan de grotere groep islamitische jongeren (N=102) vragen gesteld over het begrip *zionisten*. Aan de jongeren is allereerst gevraagd aan te geven hoe ze denken over *zionisten* (zeer positief, positief, neutraal, negatief of zeer negatief). De meeste geënquêteerde islamitische jongeren zeggen in het online onderzoek aan negatief of zeer negatief te denken over *zionisten*. Een kleine minderheid van de jongeren zegt 'neutraal' te staan ten opzichte van *zionisten* of het niet te weten. Een zeer kleine groep jongeren denkt positief over *zionisten*.

Aan de jongeren is vervolgens gevraagd waar volgens hun *zionisten* voor staan of naar streven. Hiertoe zijn aan de jongeren verschillende antwoordopties voorgelegd die naar voren kwamen in de diepte-interviews.
De jongeren is gevraagd om de antwoordoptie te kiezen die het dichtst in de buurt komt van hun eigen ideeën over waar *zionisten* naar streven. Aan de jongeren zijn hiertoe de volgende antwoordopties voorgelegd:

- Zionisten streven naar het behoud van de staat Israël als eigen land voor het Joodse volk.

- Zionisten streven ten koste van de Palestijnen naar een zo groot mogelijk grondgebied voor de staat Israël.
- Zionisten streven naar zoveel mogelijk macht, naar wereldheerschappij
- Geen van deze betekenissen. (Licht toe wat jij dan denkt waar *zionisten* naar streven).

De meeste jongeren kiezen voor de antwoordopties: 'zionisten streven ten koste van de Palestijnen naar een zo groot mogelijk grondgebied voor de staat Israël' en 'zionisten streven naar zoveel mogelijk macht, naar wereldheerschappij'. Voor slechts enkele jongeren staat zionisme primair voor 'het streven naar het behoud van de staat Israël als eigen land voor het Joodse volk'. De vierde optie 'geen van deze betekenissen' is door geen enkele jongere gekozen.[6]

Aan de jongeren die in de online enquête aangaven 'negatief' of 'zeer negatief' te denken over *zionisten*, is gevraagd om toe te lichten wat hiervoor de redenen zijn. Hiertoe zijn aan de jongeren verschillende antwoordopties voorgelegd die naar voren kwamen in de diepte-interviews. De meest genoemde redenen door de jongeren zijn sterk gerelateerd aan het conflict met de Palestijnen (genoemd door minimaal de helft van de jongeren die negatief denken over zionisten):
- Zionisten onderdrukken Palestijnen.
- Zionisten willen de staat Israël zo groot mogelijk maken.
- Zionisten willen niet onderhandelen met Palestijnen.
- Zionisten zijn tegen moslims.
- Zionisten denken alleen aan de eigen groep.
- Zionisten gebruiken geweld tegen onschuldigen.

Daarnaast schrijven betrekkelijk veel jongeren ook meer algemene –negatieve, veelal conspiratieve- karakteristieken toe aan zionisten (genoemd door minimaal een kwart tot de helft van de jongeren die negatief denken over zionisten):
- Zionisten zijn uit op macht.
- Zionisten zijn intolerant.
- Zionisten zijn oorlogszuchtig.
- Zionisten verbergen hun ware bedoelingen.
- Zionisten hebben achter de schermen veel invloed in de politiek, media of financiële wereld.
- Zionisten zijn betrokken bij wereldwijde samenzweringen.
- Zionisten zijn bloeddorstig.
- Zionisten hebben veel macht in handen, zijn invloedrijk.
- Zionisme is even erg als nazisme.
- Zionisten zijn illuminatie.

Verschillen tussen *Joden* en *zionisten*

Aan de jongeren is in de diepte-interviews gevraagd om, indien van toepassing, toe te lichten waarom ze anders denken over *zionisten* dan over *Joden*, zie tabel 4 voor verschillende gegeven antwoorden. De geïnterviewde jongeren maken een duidelijk onderscheid tussen *Joden* en *zionisten*, waarbij opvalt dat ze veelal een verschil aanbrengen tussen enerzijds 'de gelovigen' (Joden) en (soms) het Joodse volk, en anderzijds de ideologie *zionisme* (extremistische ideologie, nationalistisch en oorlogszuchtig).

[6] Relatief veel jongeren (ongeveer een kwart van de jongeren) weet het niet of heeft geen mening.

Voorbeelden van de statements van de jongeren: 'Joden zijn mensen die in het Jodendom geloven maar zij hoeven niet zionisten te zijn.' 'Zionisme is een ideologische stroming die ik los zie van het Jodendom.' 'Joodse mensen die de Thora volgen vermoorden niet, bezetten niet. Joden zijn bezig met het geloof, zionisten zijn nationalistisch.' 'Zionisten zijn een negatieve groep actief op het gebied van oorlog en haat.' Sommige jongeren trekken vergelijking tussen zionisten en de Islamitische Staat (IS): zionisten en IS misbruiken het Jodendom respectievelijk de islam voor een gewelddadige agenda. Overigens geldt het tweeledig beeld van zionisme als ideologie versus de Joden als gelovigen niet voor *alle* jongeren. Enkele jongeren denken dat zionisten juist (Joods) gelovig zijn in een extreme variant: 'Zionisten zijn extreem met het geloof bezig. De moderne Israëliër niet.'

TABEL 4 Je hebt een ander oordeel over *Joden* dan over *zionisten*. Zijn er volgens jou verschillen tussen Joden en zionisten?

- Het verschil zit in de daden. Wat Palestijnen wordt aangedaan, ik geloof niet dat de Joden daar achter zitten, ik geloof wel dat zionisten daar achter zitten. Maar zij zeggen zelf wel dat ze Joods zijn.
- Joodse mensen protesteren tegen zionisten. Dat is via de media vertoond. Die Joodse mensen vinden het ook heftig wat er gebeurt. Volgens de Thora mag je moslims ook niet doodmaken. Joodse mensen die de Thora volgen doen dat niet. Die vermoorden niet, bezetten niet. Joden zijn bezig met hun geloof. Zionisten zijn nationalistisch.
- Zionisme verwijst naar de Israëlische staat. Joden zijn gelovigen. Joden hebben een geloof wat over heel de wereld is verspreid. Zionisten zijn een negatieve groep actief op het gebied van oorlog en haat.
- Ik geloof niet dat zionisten en Joden hetzelfde zijn. Zionist kan ook christen of atheïst zijn. Je bent dan niet per definitie Joods.
- Het verschil tussen Joden en zionisten is het gedrag. Qua wat ze doen. Onschuldige mensen vermoorden om grondgebied. Ja, want in de islam zie je tussen moslim en terrorist ook niet in een oogopslag het verschil. Het verschil is het gedrag.
- Ik maak een duidelijk onderscheid tussen Joden en zionisten, waar de ene een religie of etniciteit betreft is de andere een verwerpelijke ideologie. De mensen die deze ideologie aanhangen zijn slecht bezig. Soms worden mensen neergezet als antisemiet omdat ze negatief zijn over zionisten. Maar dat klopt niet. Ik merk zionisten dus niet aan als slecht omdat ze van Joodse komaf zijn of de Joodse religie aanhangen, maar omdat ze een ideologie aanhangen die bloeddorstig zijn en kolonisatie goed praten.
- Een Jood wil het goede voor zichzelf en voor de medemens. Zionisten zijn moordenaars.
- Zionisten zijn van oorsprong Joods. IS zijn van oorsprong moslims. Maar door de gedachtes en verschillende interpretaties zijn ze gewelddadig geworden. Dat hebben Joden ook, zionisten waren Joods maar door hun gevoelens, denken, en verkeerde interpretaties zijn ze de verkeerde kant op gegaan.
- De overheid van Israël is slecht, niet de mensen. De zionisten hebben daar de macht. Naar de mensen luisteren ze niet. Ik weet niet of mensen daar hun mening mogen uiten.
- Dit is een vraag, die eigenlijk niemand in de wereld kan beantwoorden. Want zionisten zie je nooit op tv. Zionisten zie je niet, omdat zij actief zijn achter de schermen. De Joden zijn zelfs tegen hun. Zionisten zijn ook Joden maar de meeste andere Joden zijn tegen hun. Zionisten zijn echt mensen met veel macht. En zij regeren de wereld. *Hoe doen ze dat dan?* Hoe doen ze dat? Dat moet je aan een Jood vragen. Zij weten veel over zionisten. Laatst was ik bij een demonstratie in Utrecht. Toen zei een Jood tegen mij, 'ik ben hier gekomen vanuit Tel Aviv om te zeggen dat wij, de Joden, hier tegen zijn, tegen het uitroeien van de moslims'. Degenen die dit doen (uitroeien) zijn zionisten. Een vergelijking.

Zoals IS daden doet uit naam van de islam, doen zionisten daden uit naam van het Jodendom. Zionisten zien echt alles zwart-wit. Willen alleen maar de wereld veroveren. En tegen IS en zionisten, tegen die twee, heb ik echt haatgevoelens, en.. ik mag ze echt niet. Zionisten willen alleen maar macht, en land, en zoveel mogelijk rijkdom, en mensen uitroeien. Eigenlijk heel duivels vind ik dat.

- Zeer zeker zijn er verschillen tussen het zionisme en het Jodendom. De ene is een criminele of radicale ideologie en de ander is een religie. Je zou het dan ook los van elkaar moeten zien. Isis representeert net zomin de Islam als zionisme het Jodendom doet. Die zou je dan ook niet op een hoop moeten gooien.
- Joden en zionisten hebben zeker niet hetzelfde agenda. Joden willen hun religie naleven. Thora. Jodendom. Daar is niets mis mee. Zionist misbruiken dit in naam van god. Hetzelfde als IS met Islam. Als zionisten zich voordoen als Joden, dan kan ik me wel voorstellen dat echte Joden daartegen in opstand komen.
- Kijk, zionisten wil ik niets mee te maken hebben. Dat gaat fout, we kunnen geen kamer delen om het zo te zeggen. Joden heb ik geen problemen mee.
- Zionisten zijn de slechteriken en de Joden zijn wel goed als mens. Je kan ze niet onderscheiden qua uiterlijk.
- Joden zijn ook gewoon mensen. Je niet direct vooroordelen moeten hebben omdat ze Joods zijn. Maar als ze ook zionistisch zijn dan staan ze voor oorlog en vinden ze dat onschuldige kinderen dood mogen gaan omdat zij een stuk land willen. Dat is niet acceptabel.
- Het is hetzelfde als IS en Islam. Zo maak ik die vergelijking ook niet met het Jodendom en zionisme. Zoals IS absoluut niet representatief is voor de moslims, zijn zionisten ook niet representatief voor het Joodse volk en de religie.
- Ik maak duidelijk een onderscheid tussen het zionistisch gedachtegoed en het Jodendom als religie of Joden als volk. Ik beschouw in beginsel iedereen als mens en heb respect voor hun menselijke waardigheid, dat is wat de Islam mij leert. Ik oordeel daarom niet op basis van ras of religie. Wanneer het mij duidelijk wordt dat de ander een zionistisch of ander crimineel gedachtegang aanhangt, dan beschouw ik dat als slecht. Dan heeft het dus niets te maken met zijn geloof of herkomst, maar zijn ideologie en wellicht praktijken.

Afwijkende visie:

- Zionistische Joden zijn streng gelovig, die zich echt heel erg verdiepen in het Jodendom. Maar die doen af en toe ook wat slechts.
- Zionisten zijn extreem met het geloof bezig, de moderne Israëliër niet.

De bevinding vanuit de interviews dat islamitische jongeren zionisten veelal zien als aanhangers van een (extremistische) ideologie, is in de online enquête onder de grotere groep islamitische jongeren (N=102) geverifieerd. In de enquête konden jongeren aangeven of ze zionisten zien als aanhangers van een (extremistische) ideologie, als (zeer) religieuze Joden of als beiden. De resultaten van de enquête bevestigen dat de meeste jongeren zionisten primair beschouwen als aanhangers van een (extremistische) ideologie. Een kleine minderheid van de jongeren denkt dat zionisten zowel een extremistische ideologie aanhangen als zeer religieus zijn. Volgens enkele jongeren zijn zionisten (alleen) zeer religieus.[7]

Hoeveel Joden zijn *zionist*?

De jongeren is in de interviews gevraagd om een inschatting te geven hoeveel Joden volgens hen *zionist* zijn (de meesten niet, sommigen, de helft, de meesten, allemaal) op basis van de beelden die de jongeren zelf hebben over wat zionisten zijn.

[7] Ongeveer een vijfde deel van de jongeren gaf aan geen antwoord te weten op deze vraag.

De schattingen door de jongeren lopen behoorlijk uiteen. De meeste geïnterviewde jongeren denken dat een minderheid van de Joden *zionist* is (maar wel in de hoge posities, voegen enkelen hier aan toe) of weten het niet. Enkele jongeren denken dat veel Joden *zionist* zijn (zie tabel 5 voor gegeven antwoorden).

TABEL 5 Hoe veel Joden zijn volgens jou *zionist*?

Hoeveel Joden zijn volgens jou zionist?

- Heel weinig Joden zijn zionist. Vergelijk het met IS, dat is, ik zeg maar wat, een groep van 6.000 man? Terwijl het aantal moslims is meer dan een miljard. Dus een heel klein gedeelte is. Dat is bij zionisten ook zo, heel klein gedeelte van de Joden dat wel veel macht heeft. Want als je kijkt, de meeste bankeigenaren, zijn zionisten.
- Ik weet het niet. Ik weet wel dat zionisten maar een klein groepje is, en dat ze hoge posities hebben. Misschien is 20/30 procent van de Joden zionist.
- Joden zijn geen zionisten. Nul procent dus. Want een zionist is geen Jood, net zoals een IS terrorist geen moslim is.
- Minder dan de helft van de Joden is zionisten, de meesten niet dus. De minderheid is het. Maar zionisten hebben wel een grote invloed. Qua politiek krijgen ze veel voor elkaar.
- Ik denk een klein aantal.
- Geen idee. Waarschijnlijk heel weinig. Kleine groep.
- Ik schat 40 procent. Vooral in Israël en de VS.
- Moeilijk te zeggen, misschien 50% - 60 %. Ik denk ook, de helft van de Joden zijn goede mensen. Het kan niet zo zijn dat ze allemaal slecht zijn. Genoeg Joden die het ook niet leuk vinden wat daar tussen Israël en de Palestijnen gebeurt.
- Ik denk veel want anders was die oorlog nooit gekomen en ze zijn verspreid over de hele wereld. Maar in aantallen weet ik niet.
- Ik weet niet hoeveel zionisten er zijn.
- Ik heb geen kennis over de hoeveelheid. Ik heb me er niet zodanig in verdiept.
- Dat weet ik niet. Ik beoordeel per individu.

Hoeveel Joden in Nederland zijn volgens jou zionist?

- Ik denk dat het er niet heel veel zijn. Minder dan de helft. En veel minder dan bij Joden in het algemeen.
- Niet zo vaak iets gehoord over zionisten in Nederland.
- Nul procent. Want een zionist is geen Jood.
- Ik denk in Nederland weinig Joden zionist zijn. Zionisten komen eigenlijk uit het Midden-Oosten zeg maar, en in de VS en Engeland heb je ze veel.
- Durf ik niet te zeggen, 25%? Wel minder dan bij Joden in de rest van de wereld.
- Kan niet zeggen of er zionisten onder Joden in NL zijn. Misschien dat als je jezelf een zionist vindt, dan zou je naar Israël gaan bijvoorbeeld om daar te vechten. Dat denk ik maar ik weet het niet zeker.
- Misschien 40 procent of iets minder.
- Hier heb ik geen informatie over. Paar 100 of paar 1000. Ik weet niet of ik hier een goed beeld over heb.
- Weet ik niet (4x)

In de enquête (N=102) is eveneens gevraagd aan islamitische jongeren om een inschatting te geven hoeveel Joden volgens hen *zionist* zijn (de meesten niet, sommigen, de helft, de meesten, allemaal). Voor *Nederland* denken de meeste jongeren dat een minderheid van de Joden *zionist* is. Slechts enkele jongeren denken dat de meeste Joden in Nederland *zionist* zijn. '*Wereldwijd*' denken de meeste jongeren dat minder dan de helft tot de helft van de Joden 'zionist' is. Een kleine minderheid van de jongeren denkt dat de meeste Joden wereldwijd 'zionist' zijn.[8]

Voor Israël en de Verenigde Staten zien we een afwijkend beeld van Nederland en 'wereldwijd' (de Verenigde Staten is als categorie opgenomen omdat dit land in de interviews expliciet is genoemd als een land waar veel zionisten zouden wonen). De meeste jongeren denken dat *minimaal* de helft van de Joden in *Israël zionisten* zijn. De minderheid van de jongeren denkt dat minder dan de helft van de Joden in Israël *zionisten* zijn. Ten aanzien van de *Verenigde Staten* denken ongeveer een op de twee geënquêteerde jongeren dat *minimaal* de helft van de Joden *zionisten* zijn. Een minderheid van de jongeren denkt dat minder dan de helft van de Joden in de VS *zionisten* zijn.

Bestaan er ook niet-Joodse *zionisten*?

In de diepte-interviews is aan de islamitische jongeren gevraagd of volgens hun *zionisten* altijd Joods zijn. Sommige jongeren geven expliciet aan dat zionisten niet per definitie altijd Joods zijn. Zionisten kunnen ook christen of atheïst zijn (zie tabel 6).

[8] Een kwart van de jongeren zegt geen idee te hebben hoeveel Joden volgens hen *zionist* zijn in Nederland, de Verenigde Staten of wereldwijd. Voor Israël geldt dit voor ongeveer één op vijf jongeren.

TABEL 6 Bestaan er ook niet-Joodse *zionisten*?

- Ja, er bestaan zeker niet-Joodse zionisten. Sterker nog, ik denk dat er meer christelijke zionisten zijn dan Joodse zionisten. Christenen vormen een groter geheel van de wereldbevolking dan Joden. Dat is simpelweg te verklaren door het aantal christenen en Joden die op aarde leven. Veel christenen zien het lijkt wel als hun taak om op te komen voor de zionisten om 'het beloofde land' van God aan de Joden te geven. Terwijl niet alle Joden die mening zijn toegedaan.
- Ja, er zijn ook niet niet-Joodse zionisten maar die kan je beter anti-moslim noemen in plaats van zionisten.
- Ja, ik denk zelfs dat alle zionisten niet Joods zijn. Want anders zouden ze de Thora volgen. Ze zeggen dat ze Joods zijn. Maar dat zijn ze niet.
- Ik geloof niet dat zionisten en Joden een en hetzelfde zijn. Een zionist kan ook christen of atheïst zijn. Je bent dan niet per definitie Joods. Wat ik probeer duidelijk te maken, iedereen kan zich verschuilen als zionist.
- Ja, natuurlijk zijn er niet-Joodse zionisten.
- Ja, want zijn er niet-islamitische terroristen? Ja! Dus er zijn ook niet-Joodse zionisten. Er zijn veel terroristen die geen moslim zijn. Bij zionisten en Joden is dat een beetje hetzelfde.
- Nee, ik denk dat zionisten bijna allemaal Joods zijn.
- Zionisten zijn uit het Joodse geloof zelf ontstaan. Maar het zou kunnen dat er ook niet Joodse zionisten zijn. Die steunen de zionistische kant van de zaak.
- Ik weet het niet (4x)

Ook in de online enquête is aan de jongeren gevraagd of er volgens hun ook niet-Joodse zionisten zijn (wereldwijd respectievelijk in Nederland) (N=102). De antwoordopties waren: 'nee, alle zionisten zijn Joods', 'ja, een klein aantal zionisten is niet-Joods'; 'ja, een aanzienlijk aantal zionisten is niet-Joods', 'ja, de meeste zionisten zijn niet-Joods' en 'weet ik niet/geen mening'. De jongeren blijken verdeeld over deze vraag. De meeste geenquêteerde jongeren (ongeveer gelijkelijk verdeeld) denken dat wereldwijd *een klein aantal zionisten* niet Joods is of dat een *aanzienlijk aantal zionisten* niet-Joods is. Uit de resultaten blijkt ook dat slechts weinig jongeren denken dat zionisten wereldwijd *altijd Joods* zijn, of dat zionisten wereldwijd *nooit Joods* zijn.[9] Voor de inschatting van de jongeren van het aandeel Joodse respectievelijk niet Joodse zionisten *in Nederland* geldt een vergelijkbaar beeld.

Kun je *zionisten* qua uiterlijk of anderszins herkennen?

In de diepte-interviews is aan de jongeren gevraagd of je zionisten kunt herkennen, qua uiterlijk of anderszins. De meningen van de jongeren zijn hierover verdeeld. De jongeren denken veelal dat aan het uiterlijk niet kan worden afgeleid of iemand het zionistisch gedachtegoed aanhangt ('Dat geldt net zo goed voor een moslim met IS-sympathieën). Enkele jongere weten het echter niet of denken dat je een *zionist* aan zwarte kleding en het dragen van een hoed kunt herkennen. Zie tabel 7 voor verschillende antwoorden.

[9] Relatief veel jongeren (ruim een op de drie jongeren) gaven aan geen antwoord te weten op deze vraag.

TABEL 7 Kun je zionisten qua uiterlijk of anderszins herkennen?

- Je kunt aan de buitenkant niet zien of iemand het zionistisch gedachtegoed aanhangt. Dat geldt net zo goed voor een moslim met IS sympathieën.
- Nee, geen uiterlijke kenmerken.
- Herkennen? Zou ik een crimineel van buiten herkennen? Zionisten kun je niet van buiten herkennen.
- Geen flauw idee. Religieuze Joden herken je aan oranje baard, of twee van die lokken aan de zijkant, haar op een bepaalde manier. Daar kan je Joden aan herkennen. Zionisten kunnen er ook zo uitzien. Op basis van uiterlijk kan je zionist niet van Jood onderscheiden. Zionisten kunnen zich makkelijk voordoen als Jood door zich zo te kleden. Je kan je kleden als Jood maar dan ben je dat nog niet.
- Ik denk niet dat je zionisten altijd kan herkennen. Soms wel, het eerste wat bij me opkomt, is dat het vooral mannen betreft met lange baarden, zwarte kleding en zwarte hoeden. Maar als ik doordenk, van de buitenkant is dat niet altijd duidelijk volgens mij.
- Waar herken je zionisten aan? Je kan het niet echt zien volgens mij.
- Hoe je ze kan herkennen weet ik niet. Misschien dragen ze een keppeltje als ze willen laten zien dat ze ook Joods zijn. Of een zwart pak. Van buiten kan je het niet altijd zien. Ikzelf kan qua uiterlijk ook christelijk zijn.
- Het uiterlijk van zionisten herkennen? Dat denk ik niet. Praktiserend Joden kun je wel herkennen. Door uiterlijk vertoon een aantal dingen laten, zoals haargroei, baard en hoed op. Maar zionisten zijn niet praktiserend Joods. Daarin zou je dus klein verschillen kunnen zien. Maar dit is lastig te zeggen.
- Dan moet ik toch zeggen, religieuze Joden kun je goed herkennen, aan die dikke staarten die ze hebben hangen. En gekke kledingstijlen, zo'n hoed. In België zie je dat veel. Maar zionisten? Die kun je niet altijd herkennen. Want een man die baard en djellaba draagt, ik zie dat het een moslim is, maar niet of het een terrorist is. Dus je kan wel zien of het een Jood is maar niet of het een zionist is.
- Ik weet het niet (3x)

De resultaten van de online enquête (N=102) op deze vraag weerspiegelen het gemengde beeld vanuit de interviews. Een minderheid van de jongeren in het online onderzoek denkt dat zionisten herkend kunnen worden aan hun uiterlijk, eveneens een minderheid van de jongeren denkt dat dit niet zo is. De overige jongeren denken dat zionisten soms aan hun uiterlijk kunnen worden herkend, of zeggen niet te weten of zionisten aan hun uiterlijk kunnen worden herkend.

Mag Israël bestaan?

Aan de jongeren is in de diepte-interviews gevraagd of de staat Israël volgens hen mag bestaan. Waarom wel, waarom niet? De geïnterviewde jongeren vinden in meerderheid dat de staat Israël mag bestaan. Maar ze verbinden aan dat bestaansrecht wel voorwaarden, zoals 'Joden en Palestijnen moeten dan [in die staat] gezamenlijk kunnen leven' en 'Veroverd land moet worden teruggegeven aan de Palestijnen'. Sommige jongeren geven expliciet aan dat ze vinden dat de staat Israël niet mag bestaan, althans niet op locatie waar de staat nu bestaat, omdat deze grond volgens hen toebehoort aan de Palestijnen. Zie tabel 8 voor verschillende antwoorden.

TABEL 8 Mag Israël volgens jou bestaan? Waarom wel, waarom niet?

- Ja. Ik geloof dat Joden evenveel rechten hebben als Palestijnen op eigen land en gebied. Ik heb hier altijd zo over gedacht.
- Ja, maar ik vind dat Joden en Palestijnen dan gezamenlijk moeten leven. Het land is niet alleen van Israël. Het is de Palestijnen ontnomen. Zionisten zeggen dat het land van hen is, omdat ze gezag willen uitoefenen. Zionisten willen niet samenleven. Ze willen sterker zijn. Het land is eigenlijk nog steeds van Palestina. Onterecht is het grondgebied ontnomen.
- De staat Israël. Ja, waarom niet. Er is een aantal voorwaarden waar je aan moet voldoen, zoals grond, bevolking etc. om je een staat te kunnen noemen. Op het moment dat een land daaraan voldoet mag je jezelf een staat noemen. Dus zo ook Israël. Maar vraag je mij; moet een staat bepaalde regels hanteren, zich op bepaalde manier gedragen, ook ja. Je bent een staat, gedraag je er ook naar. Hoe Israël haar functie als staat uitoefent, tja geen idee, ze doen vast ook meer dan Palestina aanvallen, ze runnen ook een land, maar het onrecht dat ze Palestina aandoen, waar is dat voor nodig. Je kan ook een staat zijn zonder geweld uit te oefenen, niet alle staten doen dat, waarom Israël wel?
- Ja, natuurlijk mag Israël bestaan. Maar… laatst iets gezien over hoe het vroeger was, hoe klein Israël toen was en hoe groot Israël nu is. Israël heeft veel land ingenomen. Het mag bestaan. Maar Israël moet niet doen alsof zij de eigenaar van alles zijn. De Palestijnen zijn nu omsingeld. Dat moet opgeheven worden. En daarnaast moet worden gekeken hoe het vroeger was. Een betere verdeling moet gebeuren. Politiek moet zorgen voor een betere oplossing. Het is zolang geleden en er is zoveel gebeurd. Beide kanten hebben nu dingen gedaan. Israël heeft nu een te groot gebied, en de Palestijnen belandden in de gevangenis en hebben te weinig vrijheden. Palestijnen hebben te weinig middelen.
- Nee, omdat zij nooit dat land hebben gehad. Palestina was er als eerste. Het zal ook nooit alleen hun (ENQ: van de Israëliërs) land worden. Kijk maar, Palestina is zo klein, maar ze zijn er nog steeds. De bedoeling van de Israëliërs was de Palestijnen uit te roeien, door wapens te kopen enz., maar het gaat ze nooit lukken ze daar weg te krijgen. Ik kan ook niet zomaar bij jou thuis binnenkomen en in een kamer gaan wonen. Als iets van iemand is moet je dat zo met rust laten. Maar wat daar gebeurt, gaat nooit opgelost worden. Kan alleen maar als Palestina alles terug krijgt, maar dat gaat niet gebeuren. *Kan het ook opgelost doordat beide daar in vrede blijven wonen*? Ja, maar dat gaat 'm ook niet worden. Misschien als in het Midden-Oosten, andere landen, meer macht krijgen. Maar ik denk, andere landen kunnen nooit machtiger worden dan Israël.
- Veel mensen zeggen 'de staat Israël' maar die bestaat eigenlijk niet. Als mensen wel steunen dat er zo'n staat is, dan heb ik daar geen mening over, dat doet me eigenlijk niets. Waarom? Omdat de profeet een tijd heeft voorspeld waarin dit gebeurt. En alles is al uitgekomen wat hij had voorspeld. En hij zei ook van, dat binnenkort Jeruzalem, dat er tijden gaan komen, na de moeilijke tijden, dat de moslims de heilige grond weer zullen veroveren. Daarom zie je ook veel islamieten nog niets doen, zij geloven ook dat er tijd komt dat zij Palestina weer zullen veroveren. Ze hebben vertrouwen dat er betere tijden komen.
- Ik weet niet hoe het is begonnen. Als het land van de Israëliërs eigen bezit is geweest dan zou dat wat mij betreft wel mogen. Maar veel land is ook ingepikt. Daarom zouden ze het terug moeten geven aan de Palestijnen. Ik ben niet tegen de staat Israël maar wel de slechte dingen die ze doen. Ik denk dat veel Joden het bestaan van Israël steunen want het gaat over hun land natuurlijk en dat is logisch, dat mag ook.
- Jazeker, maar niet in Palestina. Ieder volk heeft recht op een land, maar dat moet dan wel rechtmatig toegeëigend worden en niet door middel van kolonialiseren.

- Ik vind dat Israël wel mag bestaan..… maar dat ze niet iemand anders grond moeten afpakken. Ik vind dat ze de grond moeten teruggeven. Want het is alsof je iets steelt van iemand, en dat vind ik niet kunnen, de grond was eerst van Palestina wordt steeds kleiner, er wordt steeds meer afgepakt. Ze moeten de grond teruggeven.
- Nee, zeker niet. Niet op de plek waar die nu zit. Zij hebben leed aan mensen aangedaan. Wat hen is aangedaan in Tweede Wereldoorlog doen zij nu andersom aan de Palestijnen. Mag ook niet op een andere plek gevestigd worden, tenzij de andere bevolkingsgroep ze goedkeurt. De Joden en Palestijnen hebben lang samengewoond en geleefd. Dan ga ik terug naar de Profeet, vrede zij met hem. 14e eeuw. Islamitische bronnen en bijbel staat er mee vol. Hebben altijd samengeleefd in vrede. In Palestina is een Jood welkom. Net als in Marokko. Maar zodra een terroristische beweging Israël steunt, dan ben jij een zionist. Dan wil je op illegale wijze een land binnen dan ben je een zionist.
- Ik weet het niet (1x)

Ook in de enquête is de jongeren gevraagd naar hun mening over het bestaansrecht van Israël (N=102). Hiertoe zijn op basis van de interviews verschillende opties geformuleerd, te weten:

- ‘De staat Israël mag blijven bestaan zoals het nu is’
- ‘De staat Israël mag blijven bestaan mits wordt voldaan aan voorwaarden’
- ‘De staat Israël moet op een andere plaats gevestigd worden’
- ‘De staat Israël mag niet blijven bestaan (moet verdwijnen)’

Deze opties zijn aan de jongeren voorgelegd door middel van een keuzemenu. De jongeren kiezen het vaakst voor de optie ‘De staat Israël mag van mij bestaan mits wordt voldaan aan voorwaarden’. Hiernaast zegt een minderheid van de jongeren dat de staat Israël op een andere plaats gevestigd zou moeten worden of dat de staat Israël niet mag blijven bestaan (moet verdwijnen). Tot slot vinden enkele jongeren dat de staat Israël mag blijven bestaan zoals het nu is. Aan de jongeren die zeggen dat de staat Israël ‘mag blijven bestaan mits wordt voldaan aan voorwaarden’ is middels een keuzemenu gevraagd welke voorwaarden zij het belangrijkste vinden. Het meest genoemd zijn ‘Israël moet de bezette gebieden verlaten en de blokkade van Gaza opheffen’ en ‘Israël moet militaire acties tegen Palestijnen/Palestijnse gebieden stoppen’. Minder vaak is genoemd ‘Israël moet Palestijnen toestaan zich te vestigen op het grondgebied van Israël en hen gelijke rechten geven’.

Denk je dat veel of weinig Joden het bestaan van de staat Israël steunen?
De geïnterviewde jongeren denken veelal dat de meeste Joden (wereldwijd) het bestaan van de staat Israël steunen. Voor wat betreft Nederland zeggen de meeste geïnterviewde jongeren het niet te weten (tabel 9).

TABEL 9 Denk je dat veel of weinig Joden het bestaan van de staat Israël steunen?

Denk je dat veel of weinig Joden (wereldwijd) het bestaan van de staat Israël steunen?

- Veel. Ik denk bijna alle Joden. Of meer dan 90 procent.
- Dat zijn er veel, zeker in Israël zelf. Veel Israëlische mensen zijn nationalistisch.
- Ik denk bijna alle Joden.
- Bijna 90% denk ik. Anders waren ze daar al weg.
- Het bestaan van Israël wordt door veel Joden gesteund. Die zijn ook onwetend. Ook over wat er qua agressie gebeurt.
- Relatief veel Joden zullen Israël natuurlijk steunen, zo gek is dat niet. Het is een verlangen gebaseerd op hun religie. Maar dat neemt niet weg dat dit ook daadwerkelijk gedaan moet worden. Je kan niet zomaar een land inpikken, doen aan etnische zuivering of mensen vermoorden omdat het in de heilige schriften staat.
- Cijfers weet ik niet. Dat valt wel mee denk ik. Er leven nog meer Joden buiten Israël. Als die Joden dat vinden dat er een Joodse staat zou moeten zijn dan zou het volgens mij logisch zijn dat zij zich daar ook vestigen.
- Durf ik niet te zeggen. Er is een verschil tussen de economie van een land steunen en de daden van een land steunen. Het eerste wordt door mensen gesteund dan het tweede. Je kan een land steunen door je maatschappelijke positie, door te werken, etc. Joden die in Israël werken dragen bij aan de economie van het land. Maar ga je je aansluiten bij het leger en dan mensen in Palestina aanvallen, dan steun je gruwelijke daden.
- Ik weet het niet (4x)

Denk je dat veel of weinig Joden in Nederland het bestaan van de staat Israël steunen?

- Ik denk hierover hetzelfde als voor Joden buiten Nederland: de meesten steunen het bestaan van de staat Israël.
- Ik denk gewoon echt 90% over de hele wereld. Ook in NL 90%. Een enkeling is het er niet mee eens. Dit zijn mensen die wel nadenken.
- Relatief gezien zijn er veel Joden, ook in Nederland, die steunen het bestaan van de staat Israël steunen.
- Ik weet het niet (9x)

Opvattingen over Joden die het bestaan van de staat Israël steunen

De jongeren is in de interviews gevraagd hoe ze denken over Joden die het bestaan van de staat Israël steunen, en die *wel* respectievelijk *niet* kritisch zijn over het Israëlische beleid ten opzichte van Palestijnen/Palestijnse gebieden en/of militair ingrijpen in Gaza en Westoever.

Opvattingen over Joden die het bestaan van de staat Israël steunen, <u>maar kritisch zijn</u> over het Israëlische beleid ten opzichte van Palestijnen/Palestijnse gebieden en/of militair ingrijpen in Gaza en Westoever

De geïnterviewde islamitische jongeren zeggen veelal positief of neutraal te staan ten opzichte van Joden die het bestaan van de staat Israël steunen, maar kritisch zijn over wat Israël doet (zie tabel 10).

TABEL 10 Hoe denk je over Joden die het bestaan van de staat Israël steunen maar kritisch zijn over wat Israël doet?[10] Beschouw je hen als zionisten?

- Neutraal. Ik kan ze wel begrijpen. Als je de eigen regering bekritiseert dan wil dat nog niet zeggen dat de staat niet mag bestaan. Zijn dit zionisten? Weet ik niet. Niet iedereen die voor het behoud van de staat Israël is, is een zionist.
- Joodse mensen die vinden dat Israël niet *zomaar* mag bestaan, die vind ik goed. Dat zijn Joden die in vrede willen samenleven. Geen zionisten. Mensen die Israël steunen en die zich koste wat kost willen vestigen, dat zijn wel zionisten.
- Zeer positief. Kritische houding is goed. Daarmee kan je aan toekomst werken. Geen zionisten.
- Dat is goed, heel positief. Zij steunen geen onrecht. Zij zijn in mijn ogen geen zionisten.
- Die mensen die er zo over denken, dit zijn wel mensen die nadenken. Dat zijn geen zionisten. Waarom zou ik daar dan negatief over denken. Het gaat me er ook om dat mensen daar wakker worden en nadenken, zo kan je mensen niet laten leven.
- Dat is heel eerlijk van ze en dat vind ik ook erg goed. Want zo hoort het ook. Dat zijn Joden, geen zionisten. Het is niet zo dat je als je Joods bent, dat je dan moet sterven of zo. Iedereen is een mens maar iedereen hoort zich wel te gedragen.
- Ik vind deze Joden sympathiek. Ze zijn zich enigszins ervan bewust dat er serieuze mensenrechten schendingen plaatsvinden in hun land en staan waarschijnlijk hierom negatief tegenover wat Israël doet. Anderzijds vind ik dat ze in een vreemde positie bevinden. Je kunt Israël eigenlijk niet los zien van haar beleid. Het land is opgericht op basis van zionistische ideologie en daar begint het onrecht al. Eigenlijk is dat best vreemd maar wel fijn dat ze enigszins een beetje het licht hebben gezien. Ook hier maak ik de vergelijking met IS. IS begint momenteel ook met deze gedachtegang. Door niet-moslims het leven zuur te maken en ze te verdrijven. Zo begon Israël dus ook en zetten ze die trend voort.
- Ja, daar ben ik voorstander van. Het zijn geen zionisten. Niet alle Joden zijn zionist. Je kunt moeilijk van alle Joden vragen te emigreren omdat ze het beleid niet steunen. Je kan ook niet alle Nederlanders laten verhuizen omdat ze het niet eens zijn met het beleid van Rutte. Dan kom je in een ander land, ben je het ook met niet alles eens, blijf je verhuizen. Maar spreek wel duidelijk uit dat je het er niet mee eens bent. Dat hoeft niet per se naar buiten maar in elk geval naar de leiders van het land.
- Ik vind hen wel goed, en ook weer niet goed. Ik begrijp dat ze een eigen land willen maar ik vind niet dat je dat kan afpakken van een ander. En dat is wat met Israël is gebeurd.
- Weet ik niet (2x). Geen zionisten (2x).

In de enquête (N=102) is eveneens gevraagd hoe de jongeren denken over Joden die het bestaan van de staat Israël steunen, en die kritisch zijn over het Israëlische beleid ten opzichte van Palestijnen/Palestijnse gebieden en/of militair ingrijpen in Gaza en Westoever. De meeste geënquêteerde islamitische jongeren zeggen neutraal te staan ten opzichte van Joden die het bestaan van de staat Israël steunen, maar kritisch zijn over wat Israël doet.
Een minderheid van de jongeren denkt positief ten opzichte van Joden die het bestaan van de staat Israël steunen, maar kritisch zijn over wat Israël doet. Een zeer kleine minderheid denkt negatief over deze Joden.

[10] De interviewer heeft de volgende toelichting gegeven op wat wordt bedoeld met *wat Israël doet*: “Hier wordt bedoeld het Israëlische beleid ten opzichte van Palestijnen/Palestijnse gebieden en/of militair ingrijpen in Gaza, Westoever en Libanon.”

Dezelfde vraag is aan islamitische jongeren gesteld over niet-Joden. Het resultaat is vergelijkbaar: islamitische jongeren denken ongeveer even vaak positief respectievelijk neutraal of negatief over niet-Joden als over Joden die het bestaan van de staat Israël steunen, maar kritisch zijn over het Israëlische beleid ten opzichte van Palestijnen/Palestijnse gebieden en/of militair ingrijpen in Gaza en Westoever.

Zijn Joden die het bestaan van Israël steunen, maar kritisch zijn over wat Israël doet, zionisten?
In de interviews is aan de jongeren gevraagd of ze Joden die het bestaan van de staat Israël steunen, maar kritisch zijn over het Israëlische beleid ten opzichte van Palestijnen/Palestijnse gebieden en/of militair ingrijpen in Gaza en Westoever, als zionisten beschouwen. De geïnterviewde jongeren geven veelal aan dat ze deze Joden *niet* als zionisten beschouwen ('omdat ze het onrecht niet steunen), zie tabel 10. In de enquête is hierop doorgevraagd onder de grotere groep jongeren (N=102). Blijkens de enquête beschouwt de meerderheid van de islamitische jongeren Joden die het bestaan van de staat Israël steunen, maar kritisch zijn over wat Israël doet, *niet* als zionisten. Een minderheid van de jongeren beschouwt deze Joden als *deels* zionistisch. Slechts enkele jongeren zien deze Joden *wel* als zionisten.[11]

Opvattingen over Joden die het bestaan van de staat Israël steunen <u>*en niet kritisch*</u> *zijn over het Israëlische beleid ten opzichte van Palestijnen/Palestijnse gebieden en/of militair ingrijpen in Gaza en Westoever*
Over Joden die het bestaan van de staat Israël steunen, en niet kritisch zijn over het Israëlische beleid ten opzichte van Palestijnen/Palestijnse gebieden en/of militair ingrijpen in Gaza en Westoever, zeggen de geïnterviewde islamitische jongeren *negatief* te denken (zie tabel 11).

[11] Eén op vier jongeren weet het niet of heeft geen mening.

TABEL 11 Hoe denk je over Joden die het bestaan van de staat Israël steunen en niet kritisch zijn over wat Israël doet?[12] Beschouw je hen als zionisten?

- Negatief, want ze steunen dat een stuk landgebied is afgenomen van de Palestijnen. Het zijn niet allemaal zionisten, ook gewone Joden die tegen verder geweld zijn willen de grond die al is afgepakt behouden.
- Als dit mensen zijn die veel kennis hebben van de gebeurtenissen, dan denk ik negatief over ze. Het hoeven niet allemaal zionisten te zijn. Ook veel meelopers die weinig weten.
- Negatief. Ik vind dat helemaal niet kunnen wat Israël doet. Ik begrijp totaal niet dat je daar achter kan staan. Het hoeft niet per se altijd een zionist te zijn, ook andere Joden kunnen het beleid van Israël steunen.
- Ik vraag me af waar je humaniteit dan is gebleven als je steunt wat Israël doet ten opzichte van de Palestijnen. Ik vind dat niet menselijk als je positief staat tegenover wat Israël doet. Ik noem deze mensen zionisten.
- Ik denk dat ik dat beter voor me kan houden. Negatief. Zeer negatief. En het gaat me er niet om dat het moslims zijn die de zionisten iets aandoen. Al waren het mensen die in boeddha geloven. Zo kan je niet omgaan met mensen. Het maakt me boos. Het gaat me om hoe zionisten met die mensen omgaan. Het kan ze niets schelen. Filmpjes van baby's die gevonden worden in de tuin. Je zou wel een naar mens zijn als je daar vrolijk van wordt.
- Dat zijn wel zionisten dus zie ik ze ook als zeer negatief. Niet alleen de overheid maar ook deze mensen zijn dan zionisten. Want die staan dan voor oorlog en er vallen onschuldige slachtoffers. Als je zo denkt dan ben je dus een zionist.
- Mensen die positief staan ten opzichte van wat Israël doet zijn aanhangers van een criminele ideologie. In die zin dat ze steun verlenen aan onrecht. En ja ook deze mensen zou je kunnen beschouwen als zionisten.
- Mensen die daar positief over denken, dan ben je aan het radicaliseren eigenlijk. Dus niet per se zionist maar op weg ernaartoe.
- Ik denk hierover negatief (2x). Zijn zionisten (1x). Zijn geen zionisten (1x).
- Ik weet het niet (2x)

In de enquête is aan de grotere groep jongeren (N=102) gevraagd hoe ze denken over Joden die het bestaan van de staat Israël steunen, en die *niet* kritisch zijn over het Israëlische beleid ten opzichte van Palestijnen/Palestijnse gebieden en/of militair ingrijpen in Gaza en Westoever. Meer dan de helft van de geënquêteerde islamitische jongeren zegt negatief te staan ten opzichte van deze Joden, een minderheid van de jongeren denkt neutraal. Slechts enkele jongeren denken positief over deze groep.

Dezelfde vraag is aan islamitische jongeren gesteld over niet-Joden. Het resultaat is vergelijkbaar: islamitische jongeren denken ongeveer even negatief over niet-Joden als over Joden die het bestaan van de staat Israël steunen, en die niet kritisch zijn over het Israëlische beleid ten opzichte van Palestijnen/Palestijnse gebieden en/of militair ingrijpen in Gaza en Westoever.

[12] De interviewer heeft de volgende toelichting gegeven op wat wordt bedoeld met *wat Israël doet*: "Hier wordt bedoeld het Israëlische beleid ten opzichte van Palestijnen/Palestijnse gebieden en/of militair ingrijpen in Gaza, Westoever en Libanon."

Zijn Joden die het bestaan van Israël steunen, en niet kritisch zijn over wat Israël doet, zionisten?
Over Joden die niet kritisch zijn over het Israëlische beleid ten opzichte van Palestijnen/Palestijnse gebieden en/of militair ingrijpen in Gaza en Westoever, zeggen de geïnterviewde islamitische jongeren zoals gezegd veelal negatief te denken. Over de vraag of deze Joden als *zionist* moeten worden beschouwd zijn de jongeren echter verdeeld, sommige jongeren vinden van wel en anderen niet ('niet alleen zionisten steunen het Israëlische beleid'). In de enquête (N=102) is hierop doorgevraagd. Een derde van de jongeren beschouwt deze Joden als zionisten en een kwart als deels zionistisch. Enkele jongeren zien deze Joden *niet* als zionisten.[13]

Informatiebronnen over het conflict tussen Israël en Palestijnen
Beelden en ideeën van islamitische jongeren over Joden en zionisme worden mede gevoed door de informatie die zij krijgen inzake het conflict tussen Israël en Palestijnen. Aan de jongeren is zowel in de interviews en in de enquête gevraagd in hoeverre ze de gebeurtenissen in het conflict tussen Israël en de Palestijnen volgen, welke informatiebronnen ze gebruiken, wat voor beelden ze dan zien en wie volgens hen het meeste schuldig is aan het conflict.

Volgen van de gebeurtenissen in het conflict tussen Israël en de Palestijnen
De geïnterviewde jongeren zeggen veelal de gebeurtenissen in het conflict te volgen, zij het niet altijd intensief. Zie tabel 12 voor antwoorden van de jongeren in de interviews. Uit de enquête onder een grotere groep jongeren zegt één op de drie jongeren het conflict intensief te volgen, de helft van de jongeren zegt het conflict wel te volgen maar niet intensief. Uit de enquête blijkt tevens dat vrijwel alle islamitische jongeren Israël het meest schuldig vinden aan het conflict. Een kleine minderheid van de jongeren vindt Israël en de Palestijnen even schuldig, en niemand in de enquête vindt de Palestijnen het meest schuldig aan het conflict.

[13] Een betrekkelijk grote groep jongeren (bijna één op drie) weet het niet.

TABEL 12 Volg je de gebeurtenissen in het conflict tussen Israël en de Palestijnen. Wie is volgens jou het meest schuldig aan het conflict?

- Op sociale media zie ik heel vaak beelden van het conflict. Ik zie hoe heftig het is. Kinderen en moeders die op strand vermoord zijn. Ik kan niet uitleggen wat je dan ziet. Heftige afbeeldingen. En hoe zionisten de Palestijnen daar behandelen. Als dieren. Die zie je niet op tv. Media ligt in handen van Israël. Ik heb het dan niet over Joden, maar over zionisten. En af en toe zie ik het op het nieuws, op Turkse tv zenders. En websites. Israël meeste schuldig. Palestijnen hadden groot stuk grond. Maar dat is ontnomen. Palestijnen moesten vluchten.
- Ik volg het persoonlijk niet heel erg, maar ik zie wel beelden, hoor dingen van vrienden, zie iets op het nieuws. Maar ik ga niet heel actief op zoek. *Wie is het meest schuldig?* Ik denk wel de Israëliërs. Omdat zij de grond willen afpakken, en als jij iets van mij wil afpakken dan verdedig ik dat.
- Ja, ik volg het, maar in verleden intensiever. Nu iets minder. Meest schuldig? Beide partijen hebben een even grote mate verantwoordelijkheid. Voor het komen tot een oplossing zijn beide partijen even verantwoordelijk.
- Ik volg het niet intensief. Maar ik krijg wel het een en ander mee. Israël is het meest schuldig. Dat vind ik omdat zij de Palestijnen onrechtvaardig behandelen, hun grond claimen terwijl ze er helemaal geen recht op hebben. En het gaat er niet zachtzinnig aan toe. Daarnaast is het niet evenredig verdeeld bij de oorlog tussen Palestijnen en Israël. Landen als Amerika en Rusland zijn machtige landen, macht die zij uitoefenen op andere landen, dit is veel meer in vergelijking met Palestina. Niet alleen macht maar ook financiën, wapens etc. Dit is niet evenredig verdeeld, Palestina heeft minder. Maar sowieso doet Israël Palestina heel veel onrecht aan. Iets wat al 60 jaar, als het niet langer is, aan de hand is. Ik beschik niet over zoveel kennis dat ik het precies weet, en van de kennis die tot mij is gekomen kan je je afvragen hoe betrouwbaar het is. Maar de kennis die tot mij is gekomen brengt mij tot deze standpunten.
- Tot een aantal jaren terug intensief gevolgd. Nu minder. Ik ben het niet helemaal eens met wat aan beide kanten gebeurd. Machthebbers en overheden nemen beslissingen, niet het volk. Burgers zijn het slachtoffer. Meest schuldig: de overheden, zij zitten achter de gordijnen. Beide kanten schuldig. Onwetende mensen die erop reageren. Dat is dagelijks op het nieuws.
- Ik let er wel wekelijks op. Vooral via internet en vrienden. *Wie is het meest schuldig?* Israël, die zijn komen binnenvallen. Ik weet niet op welke manier Palestina de schuld kan krijgen. Zij willen zichzelf alleen beschermen, vechten terug.
- Ik volg de ontwikkelingen en gebeurtenissen op de voet. De schuldige is zonder enige twijfel Israël.
- In enige mate volg ik de gebeurtenissen over het onderwerp. Ik heb begrepen dat Israël een stuk land wilt inpikken en dat kan niet.
- Ik volg de gebeurtenissen in het conflict niet 4x)

Informatiebronnen over het conflict tussen Israël en Palestijnen

In de interviews is gevraagd welke bronnen islamitische jongeren gebruiken om informatie te krijgen over het conflict tussen Israël en de Palestijnen. De geïnterviewde jongeren noemen een groot aantal verschillende media, zowel internet als social media (Facebook) als Nederlandse en Arabische (zoals Al Jazeera) en Turkse televisie) en buitenlandse zenders zoals CNN. Ook met vrienden en ouders wordt soms over het conflict gesproken. Enkele jongeren geven aan wel eens via sociale media filmpjes over het conflict toegestuurd te krijgen (tabel 12).

De beelden die zij van het conflict zien zijn schokkend, zoals foto's van kinderen die bij een bombardement zijn omgekomen. Jongeren zijn hier boos of verdrietig over (tabel 13).

Ook in de enquête onder een groter aantal jongeren (N=102) is gevraagd naar de informatiebronnen inzake het conflict tussen Israël en Palestijnen. Hieruit blijkt eveneens dat de jongeren meerdere bronnen van informatie over het conflict gebruiken. Het meest genoemd worden ook nu internet en social media (Facebook), de Nederlandse televisie, Marokkaanse, Turkse of Arabische Tv, en vrienden/familie/kennissen in Nederland. Ook betrekkelijk vaak worden genoemd Nederlandse nieuwswebsites, Marokkaanse, Turkse of Arabische nieuwswebsites, vrienden/familie/kennissen in Marokko, Turkije of Arabische landen, Nederlandse kranten, Marokkaanse, Turkse of Arabische kranten, CNN of andere westerse Tv-stations en discussiefora op internet. Weinig jongeren verkrijgen informatie over het conflict via de moskee of Twitter.

In de enquête is tevens gevraagd of de jongeren vinden dat de Nederlandse media een eerlijk beeld geven van het conflict tussen Israël en Palestijnen. De meeste geënquêteerde jongeren zijn het hiermee oneens, zij vinden dat de Nederlandse media partij kiezen voor Israël.

TABEL 13 Via welke bronnen krijg je informatie over het conflict tussen Israël en Palestijnen?

- Ik lees informatie op Internet, zoals op Facebook, op social media. Filmpjes op YouTube. En ik zie ook af en toe beelden op het nieuws. Gewoon de NOS, maar ook Arabische media zoals Al Jazeera, en ook zenders zoals CNN. En ik hoor dingen van vrienden, jongeren die ik ken. Ook op school krijg ik informatie. Laatst gingen we met de klas naar een synagoge.
- Verschillende bronnen. Turkse kranten, dat lezen mijn ouders. Turkse tv, we kijken gezamenlijk naar het nieuws. Internet (NU.nl). Met mensen praten die naar Palestina te gaan. Dat zijn sterke bronnen. Die zijn daarnaartoe gegaan. Die hebben heftige dingen gezien. Ik ken veel van deze mensen. Als ik hun hoor praten over zionisten, dan weet je dat het heftig is. Zoals gearresteerd worden. Of ergens niet mogen komen. In de moskee hoor ik hierover niets. Geen informatie over Joden etc. Ouders: als we gezamenlijk naar tv nieuws kijken, dan praten we af en toe over wat er daar gebeurt. De berichtgeving over Joden in Turkije is veranderd. Duidelijker geworden. Geen schijnheiligheid meer. Tikje anders daar in Turkije dan Nederland.
- Ik lees geen kranten meer. Er staat verkeerde berichtgeving in de kranten. Televisie kijk ik weinig. Als ik kijk dan kritisch. Soms om te kijken waar het nieuws over spreekt. Maar niet bronnen meenemen. Preken in de moskee: er wordt soms informatie gegeven. Namelijk om de Joden niet te haten en met respect te behandelen. Niet wordt er gesproken over zionisten. In onze moskee niet althans.
- Verschillende nieuwsbronnen. Wereldwijd. Zo onpartijdig mogelijk. Grote nieuwssites. CNN, Al Jazeera. Sociale media krijg je wel eens een bericht. Die zoeken al steun voor bepaalde kant van het verhaal. Ik ga niet actief op zoek. Maar het komt wel eens voorbij. In de moskee hoor je hierover niets. Familie: eigenlijk ook niet. Behalve als het nieuws voorbij komt, dan hebben we het er wel eens over.
- Ik volg alles. Internet, tv, alles. Ik neem niet gelijk een mening over. Internet: nieuwssites, NL en internationaal. Ik ben niet actief op zoek. Maar toevallig als ik iets erover lees. Vrienden/kennissen: niet echt. Het is geen onderwerp dat mij boeit. Als ik iets lees, denk ik jammer.
- Ik krijg het mee via buitenlands nieuws, nieuws uit Arabische landen, ook via social media. Via mensen die daar wel heel erg in verdiept zijn, die sturen me bijvoorbeeld filmpjes toe.

Dat zijn studiegenoten. Dus niet dat ik het volg maar ik krijg filmpjes toegestuurd of ik zoek zelf dingen op social media. Het is ook heel makkelijk tegenwoordig om informatie te vinden. Moet je misschien ook wel afvragen hoe betrouwbaar alles is.

- Ja, het internet. En het nieuws hou ik in de gaten, maar ik kijk niet naar die troep. De realiteit zie je niet op tv. Journaal op tv is allemaal nep. Wordt zo in beeld gebracht dat zionisten geen slechte mensen zijn, allemaal verdediging van hun. Ik krijg informatie op internet, websites die van hackers zijn, illegale websites die eigenlijk niet op internet mogen. Wel eens van vrienden die het doorsturen. Ook dingen die ik zelf opzoek. *Op de vraag of hij nog andere bronnen heeft, bv. school:* Nooit zullen ze het op school daarover hebben. Ik heb wel eens een gesprek gehad met een docent die er was geweest, die dacht dat dingen die daar gebeuren alleen in films gebeuren, niet in het echt. Op school denk ik kan je het er ook niet echt over hebben.
- Ik kijk naar Al Jazeera, want van daaruit zie je de beide kanten, van de Joden, maar ook de kant van de Palestijnen laat het zien. Terwijl als je kijkt naar het nieuws van Nederland dan zie je alleen maar de kant van Israël.
- Ik hoor dat van mijn vriendinnen en via social media.
- Weinig internet/sociale media. Nauwelijks tv. Ik ben wel naar de doelgroep zelf geweest. Naar Antwerpen geweest. In gesprek gegaan. Joodse bevolkingsgroepen. Om meer te weten te komen. Ik houd er niet van om over groep te spreken als je ze niet zelf hebt gesproken. Joodse mensen weten het beste wat er daar gebeurt.
- Internet, social media, op school wordt er over gesproken met vrienden die vooral uit het internet informatie plukken. Ik kijk heel weinig naar de televisie. Niet naar de Nederlandse, maar ook niet naar de Turkse zenders. Ik lees de krant ook niet over deze kwestie. Ik ga maar 1x per jaar naar de moskee. En daar komen deze onderwerpen helemaal niet aan de orde.
- Ik lees geschriften of boeken wanneer ik informatie over het Jodendom of Christendom wil vergaren. Dus direct uit de bron. Bij een ideologie zoals zionisme haal ik de informatie vooral van de tegenstanders van die beweging. Ik probeer dan te kijken waarom deze mensen kritiek hebben op die ideologie en probeer te beoordelen of de kritiek terecht is. Op social media zie ik natuurlijk ook dingen langskomen. Maar daar ben ik kritisch in. Ik neem niet alles klakkeloos over. Daarnaast bespreken we het soms ook wel onder vrienden.

TABEL 14 Welke beelden zie je van het conflict tussen Israël en Palestijnen, wat doen die beelden met je?

- Ik vind het heel erg, zoals ik nu zie, dat jonge kinderen, ze zijn niet eens 10 jaar oud, die al dood liggen naast hun ouders, of onder de verwondingen… Ik word er boos en verdrietig van. Ik vind dat je elkaar niet moet pijn doen, in een samenleving moet je gewoon met elkaar samenleven.
- De beelden raken mij behoorlijk. Vooral als je die afbeeldingen ziet. Baby's die dood zijn gegaan. Vermoord zijn op het strand. Ook al ben ik geen Palestijn. Ook al waren het christenen. Het is vooral heftig. Omdat wij hier in Nederland wonen, dan ben je minder boos. Boos wel om afbeeldingen. Dan wel af en toe. Ik maak me boos. Op mensen die dat hebben gedaan. Zionisten.
- Vooral jammer wat ik zie. Het is triest, want bijna geaccepteerd. Gaat naar de achtergrond. Het is de dagelijkse gang van zaken. Persoonlijk jammer onnodige slachtoffers. Teleurgesteld, niet boos.
- De beelden zijn naar, maar doen niets meer met me. Niet echt emotie erbij voelen. Is gewoonte geworden. Normale zaak geworden voor mij. Interesse is gedaald. Volgt nieuws minder.
- Wij wonen in NL, wij zitten er niet dagelijks in, het komt alleen via social media binnen. Maar als je zo'n filmpje ziet, dat kleine kinderen worden vermoord, dat doet wel wat met je. Ik voel vooral frustratie. Waarom het toch op deze manier moet. Naar mijn mening kan het toch met meer vrede. Maar niet iedereen denkt dat blijkbaar.
- Palestijnse tragedie zit me diep. Zij hebben niets, geen huizen niets, en toch ga je door met bombarderen. Het zit me diep. Wordt er verdrietig van. Op YouTube zie je een meisje van 7 jaar met granaatscherven in haar hoofd. Die naar een ziekenhuis gaat, en wordt doorverwezen naar een ziekenhuis in Israël. Maar dan zegt de dokter, je hebt geen geld, dus ik kan je niet helpen.
- Verdrietig. Want ik zie vaak foto's van onschuldige slachtoffers op internet. Ook komt er boosheid in me op maar je kan er zelf niets aan doen.
- Wat ik zie en hoor maakt mij zowel boos als verdrietig. De gruweldaden tegenover de Palestijnen worden niet serieus genomen en men haalt de schouders hiervoor op.
- Ik weet het niet (4x)

Beantwoording onderzoeksvragen

Wat verstaan islamitische jongeren onder Joden en welke beelden, ideeën en opvattingen hebben zij hierbij?

De beelden en ideeën van islamitische jongeren bij *Joden* zijn veelal geassocieerd met het Joodse geloof en soms met het Joodse volk. Over Joden en de Joodse religie zeggen de jongeren veelal neutraal of positief te denken.

Wat verstaan islamitische jongeren onder zionisten en welke beelden, ideeën en opvattingen hebben zij hierbij?

De beelden en ideeën van islamitische jongeren bij *zionisten* zijn hoofdzakelijk negatief en zijn veelal gerelateerd aan het conflict tussen Israël en Palestijnen. Jongeren zien *zionisten* als slecht en gewelddadig. Naast typeringen van wat een zionist *is*, zijn in de antwoorden van jongeren ook ideeën en beelden te identificeren die betrekking hebben op *wie* zionisten zijn, wat zionisten *willen* (hun 'agenda') en waar zionisten *voor staan*.

Naast beelden en ideeën die zijn gerelateerd aan het conflict tussen Israël en Palestijnen (zoals "zionisten streven ten koste van de Palestijnen naar een zo groot mogelijk grondgebied voor de staat Israël") schrijven betrekkelijk veel jongeren ook meer algemene –negatieve (veelal conspiratieve)- karakteristieken toe aan zionisten: zionisten zijn uit op macht, verbergen hun ware bedoelingen en zijn (achter de schermen) invloedrijk. Voor slechts enkele jongeren staat zionisme primair voor 'het streven naar het behoud van de staat Israël als eigen land voor het Joodse volk'.

Kunnen verschillen worden geïdentificeerd in de beelden, ideeën en opvattingen van islamitische jongeren ten aanzien van Joden respectievelijk zionisten?
Islamitische jongeren zeggen duidelijk onderscheid te maken tussen *Joden* en *zionisten*, waarbij opvalt dat ze veelal een verschil aanbrengen tussen enerzijds 'de gelovigen' (Joden) en (soms) het Joodse volk, en anderzijds de ideologie *zionisme* (extremistische ideologie, nationalistisch en oorlogszuchtig). Sommige jongeren trekken vergelijking tussen zionisten en IS: zionisten en IS misbruiken het Jodendom respectievelijk de islam voor een gewelddadige agenda. Overigens geldt het beeld van zionisme als ideologie versus de Joden als gelovigen niet voor *alle* jongeren. Enkele jongeren denkt dat zionisten juist (Joods) gelovig zijn in een extreme variant.

De meeste islamitische jongeren denken dat zowel in *Nederland* als *wereldwijd* een minderheid van de Joden *zionist* is. Slechts enkele jongeren denken dat de meeste Joden in Nederland *zionist* zijn. Voor Israël en de VS zien we een afwijkend beeld dan voor Nederland en wereldwijd. De meeste jongeren denken dat *minimaal* de helft van de Joden in *Israël zionisten* zijn. Voor de *Verenigde Staten* denken een op de twee jongeren dat *minimaal* de helft van de Joden *zionisten* zijn.

Sommige jongeren geven expliciet aan dat zionisten niet per definitie altijd Joods zijn. Zionisten kunnen ook christen of atheïst zijn. Volgens een klein aantal jongeren zijn zionisten *altijd Joods*. Ongeveer evenveel jongeren denken dat *een klein aantal* zionisten niet Joods is als dat een *aanzienlijk aantal* zionisten niet-Joods is. Enkele jongeren denken dat *de meeste zionisten* niet-Joods zijn.

In hoeverre wijken de beelden, ideeën en opvattingen van islamitische jongeren af van de definitie van zionisten als personen die streven naar een Joodse staat en staan achter het bestaansrecht van Israël?
In de praktijk is er niet één bepaalde definitie van *zionisme* of *zionisten* in gebruik, maar velen. De Van Dale geeft de volgende definitie van zionisme: "het streven van een bepaalde Joodse groepering om een eigen staat op te richten en te behouden". [14] Het begrip zionisme wordt door sommigen opgerekt door ook radicalere stromingen -vaak aangeduid als maximalisme- als zionistisch de definiëren. Deze stromingen willen het grondgebied van de staat verder uitbreiden met de bezette Palestijnse gebieden. Als afbakening voor dit onderzoek kiezen we echter voor een definitie die in brede Joodse kring op draagvlak kan rekenen: '*zionisten streven naar een eigen staat voor het Joodse volk en staan achter het bestaansrecht en behoud van Israël*'. Dit is de definitie van *zionisten* waarmee in dit onderzoek de beelden, ideeën en opvattingen van islamitische jongeren worden vergeleken. De begrippen *zionisten* en *zionisme* krijgen van deze jongeren een minder eenduidige betekenis.

[14] Zie voor een overzicht van verschillende definities b.v. http://www.encyclo.nl/begrip/Zionisme.

Maar we zien wel vier begripspijlers in veel gevallen terugkeren: 1. de beelden en ideeën van islamitische jongeren ten aanzien van zionisten en zionisme zijn vaak negatief geladen; 2. de beelden en ideeën ten aanzien van zionisten en zionisme zijn sterk aan het conflict tussen Israël en de Palestijnen gerelateerd; 3. zionisme is een gewelddadige ideologie en 4. zionisme wordt door de jongeren met regelmaat verbonden met complotten. Geconcludeerd kan worden dat deze beelden, ideeën en opvattingen (sterk) afwijken van het streven naar een Joodse staat en het staan achter het bestaansrecht van Israël.

5. De relatie tussen antisemitisme en negatieve denkbeelden over zionisme

Introductie

Over de relatie tussen (negatieve) opvattingen over *zionisme* en antisemitisme – wanneer is in geval van een negatieve uitspraak over *zionisme* sprake van antisemitisme- wordt zeer verschillend gedacht.[15] Volgens sommige mensen bestaat er een link tussen negatieve opvattingen over zionisme en antisemitisme, kritiek op Israël of op het zionisme zou volgens hen per definitie gepaard gaan met Joodse stereotypen of kritiek op het Joodse karakter van de staat en niet slechts het politieke element of kritiek op het beleid van de staat Israël betreffen. Robert Wistrich stelt dat antizionisme een gevaarlijke en effectieve vorm van antisemitisme is geworden. Hoewel kritiek op Israël niet altijd antisemitisch is, zo stelt hij, is het in linkse en radicaal-rechtse kringen alsmede onder moslims wel zo verworden, mede door het gebruik van Joodse stereotypen in de kritieken op het zionisme. Zo stelt hij ook dat kritiek op Israël steevast met kritiek op Joods gedrag gepaard gaat. Matas (2005) noemt antizionisme een vorm van racisme[16]. Amery (1984) ziet antizionisme als een bedreiging omdat door antizionisme het antisemitisme weer meer respectabel of meer geaccepteerd wordt. [17] Onderzoek van Kaplan en Small (2006) suggereert dat antisemitische houdingen onder moslims in Europa volledig kunnen worden verklaard door anti-Israëlsentimenten. Kaplan en Small (2006) stellen dat het feit dat antisemitische houdingen vaker voorkomen bij moslims, kan worden verklaard doordat moslims nu eenmaal negatiever denken over de Israëlische staat. Ze stellen dat op basis van de analyse kan worden gesteld dat wanneer iemand zeer serieuze kritiek uit op Israël, dit aanleiding is om je af te vragen of deze kritiek een masker is voor onderliggend antisemitisme (Kaplan & Small, 2006). Aan de andere kant van het debat staan mensen die het argument dat kritiek op het zionisme gelijk is aan antisemitisme zien als een manier om kritiek op Israël onderuit te halen (Hirsh, 2007). Evelien Gans (2003) schrijft dat antisemitische, antizionistische én anti-Israëlische uitingen soms dwars door elkaar heen lopen, maar dat het onjuist is om antizionisme en antisemitisme per definitie op één hoop te gooien. Volgens haar wordt gefundeerde kritiek op de Israëlische bezettingspolitiek – welke zij omschrijft als "systematische vernedering van de Palestijnen"- ten onrechte met antisemitisme in verband gebracht.

Wat het debat over de relatie tussen (negatieve) opvattingen over *zionisme* en antisemitisme vertroebelt is de semantische verwarring rondom de concepten antisemitisme en (anti)zionisme.

[15] Zie o.a. Ensel, 2014; Gans, 2003; Hirsh, 2007; Kahn, 2015; Kaplan & Small, 2006; Kempf, 2010; Mayer, 2005; Mendes, 2008; Rosenfeld, 2003; Wistrich, 2002.

[16] Aangehaald in Hirsh, 2007.

[17] Aangehaald in Rosenfeld, 2003.

Er zijn een groot aantal verschillende definities van antisemitisme in zwang maar ook verschillende definities van antizionisme.[18] Het wel of niet constateren van een relatie tussen antisemitisme en antizionisme is hierom mede afhankelijk van de gehanteerde definities van antisemitisme en antizionisme (Kahn, 2015). Meerdere auteurs onderscheiden verschillende vormen van antizionisme (Hirsh, 2007; Mendes, 2008; Kempf, 2010) waarbij in bepaalde vormen kritiek op Israël legitiem en niet-antisemitisch van aard is, maar er ook kritiek op Israël bestaat die (neigt naar) antisemitisme. Samenvattend kan worden vastgesteld dat de discussie over relatie tussen (negatieve) opvattingen over *zionisme* en antisemitisme zeer gepolitiseerd is en definities door elkaar heen lopen. Blijkens de literatuur is antizionisme en/of kritiek op Israël niet altijd per definitie antisemitisme, maar kan dat in sommige gevallen wel kan zijn.

Klassiek antisemitische stereotypen
Het ministerie van SZW wil weten of in de opvattingen van jongeren over zionisten stereotypen waarneembaar zijn die terugkomen in klassiek antisemitische ideeën. Om te kunnen identificeren of in de opvattingen van jongeren over zionisten stereotypen waarneembaar zijn die terugkomen in klassiek antisemitische ideeën moet allereerst worden vastgesteld welke deze stereotypen zijn. Voor een handzaam en voor dit onderzoek goed bruikbaar overzicht van klassiek antisemitische stereotypen verwijzen we naar het NIOD (www.antisemitisme.nu).[19] Hier wordt een onderverdeling gemaakt naar verschillende typen klassiek antisemitische stereotypen, die we onderstaand in samenvatting toetsen aan de uitspraken van jongeren.

1. Stereotypen over het Jodendom als primitief en gewelddadig
    - Joden hebben neiging tot geweld, bloeddorstigheid en wreedheid
    - Ontvoeren van en vermoorden van kinderen voor religieuze rituelen
    - Immoreel en pervers gedrag

Deze categorie komt voor bij het typeren van *zionisten* door de jongeren. Zo worden zionisten in de interviews door de jongeren met enige regelmaat als gewelddadig, oorlogszuchtig, moordenaars van onschuldigen en een enkele keer als bloeddorstig aangemerkt. In de enquête worden ‘zionisten gebruiken geweld tegen onschuldigen’, ‘zionisten zijn oorlogszuchtig’ en ‘zionisten zijn bloeddorstig’ door veel van de jongeren die negatief denken over zionisten als redenen hiervoor opgegeven. Een kanttekening die echter dient te worden gemaakt, is dat het hier niet vanzelfsprekend in alle gevallen om het gebruik van klassieke antisemitische stereotypen in een andere context hoeft te gaan. Kwalificaties als ‘gewelddadig’, ‘oorlogszuchtig’ en ‘immoreel’ voor zionisten kunnen ook direct het gevolg zijn van wat de jongeren zien of horen (zoals via sociale media of buitenlandse media) over het conflict tussen Israël en Palestijnen. Islamitische jongeren krijgen via de media die zij raadplegen andere beelden van het conflict te zien. Maar ook een combinatie van beiden is mogelijk, deze twee opties sluiten elkaar immer niet uit.

[18] Voor een bespreking van verschillende definities van antisemitisme verwijzen we naar het onderzoek Antisemitisme onder jongeren in Nederland: Oorzaken en triggerfactoren, paragraaf 1.1 (2015).

[19] I. Gusc, R. Ensel, E. Gans en A.Stremmelaar, www.antisemitisme.nu. Stereotypen over Joden in Nederland: een doorlopend debat (Amsterdam: NIOD, 2014) (webpublicatie).

2. Stereotypen over het materialisme van Joden

- Joodse woekeraar, geldzucht, hebzucht
- Jood als uitbuiter
- Rijke Jood, de Jood als bankier
- Joden als economische macht, trekken economisch aan de touwtjes
- Joden beheersen de pers
- Joden zijn erop uit geld te verdienen over de ruggen van anderen, zonder zichzelf in te spannen

De stereotypen in deze categorie zoals woekeraar, uitbuiter of bankier komen niet voor bij het typeren van *zionisten* door de jongeren. Het stereotype 'beheersen van de pers' komt wel voor.

3. Stereotypen over het uiterlijk en innerlijk van Joden

- Biologisch racisme. Het Joodse ras heeft bepaalde fysieke, uiterlijke kenmerken.
- Eigenschappen, ook innerlijke (gedrags)eigenschappen (gierig, uitbuiter, losbandig) worden voorgesteld als onveranderlijk, 'in het bloed zittende' eigenschappen. Zoals: grote neus, haakneus, Joodse platvoet, materialistisch en immoreel.

Biologische stereotypen over het uiterlijk of innerlijk komen niet terug in de beelden en ideeën over zionisten. Wel is gesteld dat zionisten 'immoreel' zijn. Maar ook hier dient de vraag zich aan of dit niet meer refereert aan de kwalificaties van de jongeren van het optreden van Israël c.q. *zionisten* in het conflict met Palestijnen, dan dat 'immoraliteit' als een vaststaande, biologisch gedetermineerde gedragseigenschap van *zionisten* begrepen moet worden. Een combinatie van beiden is ook mogelijk.

4. Stereotypen over de macht van Joden

- Vijfde colonne, niet loyaal aan staat maar aan eigen groep
- Samenzweringstheorieën: Joodse samenzwering, uit op wereldwijde macht, wereldcomplot

De stereotypen over macht komen vrij vaak terug in de beelden en ideeën van de jongeren over *zionisten*. Zo zouden zionisten uit zijn op meer macht en een groter grondgebied voor Israël. Ook worden zionisten ervan beticht egoïstisch te zijn, alleen te denken aan de eigen groep en niet te willen delen met anderen. In de enquête worden 'zionisten zijn uit op macht, zijn uit op een zo groot mogelijk land', 'zionisten hebben macht in handen, zijn invloedrijk', 'zionisten hebben achter de schermen veel invloed in de politiek, media of financiële wereld', 'zionisten verbergen hun ware bedoelingen' en 'zionisten zijn illuminati' door veel jongeren die negatief denken over zionisten als redenen hiervoor opgegeven.

5. Stereotypen over de Joden als slachtoffers en daders[20]

- Joden gebruiken holocaust en de herinnering daaraan als excuus voor eigen voordeel, gewin, machtsinstrument
- Joden als daders: zionisme = nazisme. Joden zijn uit op genocide.

[20]Deze stereotypen worden door Gans (2010) secundair antisemitisme genoemd, zie E. Gans (2010). Over gaskamers, Joodse nazi's en neuzen. In: Monitor racisme en extremisme, negende rapportage.

De stereotypen over slachtoffers en daders komen een enkele keer terug in de beelden en ideeën van de jongeren over *zionisten*. Zo is bijvoorbeeld gesteld dat 'destijds aan de Joden enorm onrecht is aangedaan, nu wordt aan de Palestijnen enorm onrecht aangedaan'. Ook zouden zionisten volgens sommige jongeren vergelijkbaar zijn met de Islamitische Staat of de nazi's.

Samengevat laten de resultaten zien dat er elementen van klassieke antisemitische stereotypen terugkomen in de ideeën en beelden van jongeren ten aanzien van *zionisme* en *zionisten*. Betoogd kan worden betoogd dat deze elementen niet toevallig in de ideeën en beelden aanwezig zijn, maar geïnspireerd op klassieke antisemitische stereotypen. Op basis van de onderzoeksbevindingen kan echter ook worden betoogd dat beelden en ideeën van jongeren over *zionisme* en *zionisten*, inclusief de gebruikte stereotypen, zijn geworteld in de (woede over) de beelden die jongeren van het conflict tussen Israël en de Palestijnen te zien krijgen. Ook een combinatie van beiden is mogelijk, deze sluiten elkaar niet uit.

Duidingssessies

De voorlopige bevindingen van het onderzoek zijn geduid in sessies met vertegenwoordigers van Joodse organisaties en met vertegenwoordigers uit de Marokkaanse, Turkse en islamitische gemeenschappen. In de duidingssessies is aan de deelnemers gevraagd om te reflecteren op de bevindingen. Wat betreft de opbrengsten én beperkingen van de onderzoeksmethode is in de duidingssessies geconcludeerd dat de kwalitatieve methode een interessante verdieping heeft opgeleverd in de denkwereld van islamitische jongeren ten aanzien van *Joden* en *zionisme*. Tegelijkertijd dienen de resultaten voorzichtig te worden geduid aangezien de kwalitatieve onderzoeksmethode indicatieve uitkomsten oplevert op basis waarvan geen statistisch representatief beeld voor de hele populatie islamitische jongeren kan worden geschetst.

In de duidingsssessies zijn deels verschillende perspectieven in de duiding van de onderzoeksresultaten naar voren gekomen. Samengevat is het eerste perspectief op de onderzoeksresultaten de volgende. Het onderscheid dat jongeren maken tussen Joden en zionisten wordt positief geduid, want deze bevindingen ondersteunen de idee dat er bij veel jongeren geen sprake is van antisemitisme. In veel gevallen komt de kritiek van de jongeren op Israël en het zionisme neer op standpunten die in lijn zijn met VN resoluties. Echter ook kunnen stereotypen die worden geplakt op zionisten behoorlijk heftig zijn en overeenkomsten hebben met klassieke 'Joodse' stereotypen. Maar deze komen voort uit oprechte boosheid over wat de jongeren horen en zien het conflict tussen Israël en de Palestijnen. Ze doen geen beroep op historisch antisemitisme, maar ontstaan uit boosheid vanuit wat de jongeren meekrijgen van het conflict. Het feit de meeste jongeren niet negatief zijn over Joden als religie of volk nuanceert het maatschappelijk beeld over hoe islamitische jongeren denken over Joden. Tegelijkertijd moet worden erkend dat, net zoals bij andere groepen jongeren (vooroordelen jegens andere groepen zijn onder jongeren niet ongebruikelijk), ook bij sommige islamitische jongeren vooroordelen en antisemitisme voorkomen. Enkelen van hen gebruiken bewust antisemitische stereotypen voor zionisten. Dit is mede problematisch omdat het bijdraagt aan een beeld dat onder veel islamitische jongeren antisemitisme aanwezig is.

Samengevat is het tweede perspectief op de onderzoeksresultaten de volgende. Geconstateerd wordt dat klassieke antisemitische stereotypen terugkomen in de ideeën en beelden van jongeren ten aanzien van zionisme en zionisten. Dat kan de vraag oproepen of het bij een deel van de jongeren mogelijk toch gaat om verkapt antisemitisme. Waarbij in het publieke domein Joden vervangen is door zionisten, maar feitelijk hetzelfde wordt gezegd. Uit het onderzoek blijkt tevens dat islamitische jongeren Joden die niet kritisch zijn over Israël veelal beschouwen als zionisten. Aangezien veel islamitische jongeren ten aanzien van zionisten negatief zijn en (heftige) stereotypen hebben is dit zorgwekkend. Het mag niet zo zijn dat in Nederland alleen 'kritische Joden' gevrijwaard blijven van potentiële agressie, dat zou voor alle Joden moeten gelden.

Literatuuroverzicht

Gans, E. (2010). Over gaskamers, Joodse nazi's en neuzen. In P. R. Rodrigues, & J. Van Donselaar, *Monitor Racisme & Extremisme: Negende rapportage* (pp. 129-152). Amsterdam: Anne Frank Stichting / Amsterdam University Press.

Gusc, I., Ensel, R., Gans E. & Stremmelaar, A. (2014). *Stereotypen over Joden in Nederland: een doorlopend debat*. Amsterdam: NIOD (webpublicatie op www.antisemitisme.nu).

Gans, E. (2003). De Joodse almacht: hedendaags antisemitisme. *Vrij Nederland*, 29 november 2003.

Ensel, R. (2014). *Haatspraak. Antisemitisme – een 21e-eeuwse geschiedenis*. Amsterdam: Amsterdam University Press.

Hirsh, D. (2007). Anti-Zionism and Antisemitism: Cosmopolitan reflections. Working Paper. *Yale Initiative for the Interdisciplinary Study of Antisemitism (YIISA) Occasional Papers*, New Haven, CT.

Kahn, R.A. (2015). *The overlapping of fools? Drawing the line between anti-semitism and anti-zionism in the wake of the 2014 Gaza protests*. University of St. Thomas Legal Studies Research Paper No. 15-11.

Kaplan, E.H., & Small, C.A. (2006). Anti-Israel Sentiment Predicts Anti-Semitism in Europe. *Journal of Conflict Resolution*, *50(4)*, 548-561.

Kempf, W. (2010). Patterns of criticizing Israel and their relationship to modern antisemitism. *Conflict & communication online*, *9(1)*, 1-20.

Mayer, N. (2005). Transformations in French anti-Semitism. *Journal of Conflict and Violence Research*, *7(2)*, 91-104.

Mendes, P. (2008). Reflections from Australia: are anti-zionism and anti-semitism one and the same? *Convenant, the global Jewish magazine*, *2-1*, 7-16.

Rosenfeld, A.H. (2003). *Anti-Zionism in Great Britain and beyond: A "respectable" anti-semitism?* The American Jewish Committee: New York.

Wistrich, R. S. (2002). *Muslim anti-semitism: A clear and present danger*. The American Jewish Committee: New York.

Wolf, E., Berger, J., & De Ruig, L. (2013) *Antisemitisme in het voortgezet onderwijs*. Zoetermeer: Panteia.

Wonderen, R. van & Wagenaar, W. (2015). Antisemitisme onder jongeren in Nederland: oorzaken en triggerfactoren. Utrecht en Amsterdam: Verwey-Jonker Instituut en Anne Frank Stichting.

Colofon

Opdrachtgever/financier	Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, Directie Integratie en Samenleving
Auteur	Drs. Ron van Wonderen (Verwey-Jonker Instituut) W. Wagenaar, MSc (Anne Frank Stichting)
Met medewerking van	Dr. Annemarike Stremmelaar (geassocieerd onderzoeker NIOD)
Uitgave	Verwey-Jonker Instituut Kromme Nieuwegracht 6 3512 HG Utrecht T 030-2300799 E secr@verwey-jonker.nl I www.verwey-jonker.nl



Uit het surveyonderzoek Antisemitisme onder jongeren in Nederland (2015) bleek dat islamitische jongeren aanzienlijk minder positief denken over zionisten dan over Joden. En dat zij veel minder positief waren over zionisten dan andere jongeren. Deze uitkomsten riepen de vraag op welke ideeën en beelden islamitische jongeren dan hebben ten aanzien van zionisten, zionisme en Joden. Wat verstaan zij onder die begrippen en welke verschillen zien zij daar tussen? Het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid verzocht daarom een kwalitatief vervolgonderzoek om deze vraag te beantwoorden. In dit rapport vindt u de resultaten.

